

STADS **ARCHITECT** **BOUWMEESTER**

Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters

onafhankelijke adviseurs van gemeentebesturen over ruimtelijke kwaliteit

Noud de Vreeze (gemeente Amersfoort) en Max van Aerschot (gemeente Haarlem)

in samenwerking met Architectuur Lokaal en Atelier Rijksbouwmeester

mei 2010

Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters

onafhankelijke adviseurs van gemeentebesturen over ruimtelijke kwaliteit

Noud de Vreeze (gemeente Amersfoort) en Max van Aerschot (gemeente Haarlem)

in samenwerking met Architectuur Lokaal en Atelier Rijksbouwmeester

mei 2010

Inhoudsopgave

Colofon	02
VOORWOORD Het belang van een stadsbouwmeester Liesbeth van der Pol	04
INLEIDING Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters Noud de Vreeze en Max van Aerschot	06
Kader: Waarom een stadsbouwmeester?	10
Kader: Wat doet een stadsbouwmeester?	11
ANALYSE Betekenis en nut van de stadsbouwmeester voor bestuurders Noud de Vreeze en Max van Aerschot	13
Kader: Stadsbouwmeester in Haarlem	33
PRAKTIJK Stadsarchitect in Delft Indira van 't Klooster	37
Kader: Het contracteren van een stadsbouwmeester	41
OVERZICHT Stadsbouwmeesters in Nederland Maaïke van Beusekom (red.)	42
NAWOORD Het begin van een netwerk Liesbeth van der Pol	61
Literatuurlijst	62
Bijlagen: 1 Adressen van stadsarchitecten en aanverwante functies in NL	66
2 Samenvatting bijeenkomsten stadsarchitecten in 2009	71

Het belang van een stadsbouwmeester

De stadsbouwmeester is een eeuwenoud fenomeen, ouder nog dan de functie van Rijksbouwmeester die inmiddels ook al ruim 200 jaar bestaat. Niet vreemd natuurlijk in de Nederlandse stedelijke samenleving. Lange tijd kende vele steden een eigen bouwmeester. Van de zestiende-eeuwse Willem van Noort (Utrecht) en de zeventiende-eeuwse stadsbouwmeesters Willem van der Helm (Leiden) en Allert Meijer (Groningen) tot meer recente 'historische' bouwmeesters als Willem Nicolaas Rose (Rotterdam) en Lieven de Key (Amsterdam). Mede door deze eeuwenoude traditie, draagt de bouwmeesterstitel iets archaïsch en ambachtelijks met zich mee. Bijna alsof het niet meer van deze tijd is.

Toch is niets minder waar. Alleen al uit eigen ervaring merk ik dat het bouwmeesterswerk, in dit geval mijn werk als Rijksbouwmeester, bijzonder intens, divers en waardevol is. Mijn portefeuille loopt over van de vele aanvragen om advies over concrete bouwprojecten en ontwikkelvraagstukken. Van de vernieuwing van het Rijksmuseum, de verfraaiing van de buitengevel van het Paleis op de Dam tot architectenselectie voor de nieuwbouw van het Internationaal Strafhof. Daarnaast ben ik als lid en voorzitter van het College van Rijksadviseurs ook met bredere inrichtingsvraagstukken bezig zoals de schaal-sprong Almere en de herontwikkeling van voormalige vliegvelden en defensie-terreinen. Verder houd ik mij bezig met juridische regelgeving en procedures die het ontwerp raken, waaronder de Wet op de Architectentitel en het Rijks-architectuurbeleid.

De diversiteit aan werkzaamheden laat zien hoe de functie van bouwmeester de afgelopen tijd is veranderd. Waar de 'oude' bouwmeester, zowel de stadsbouwmeesters als Rijksbouwmeesters, vooral praktiserend bezig waren, is de functie hoe langer hoe meer adviserend geworden. Daarmee is de functie meegegroeid met de ontwikkeling van onze ruimtelijk traditie. Nederland

kenmerkt zich immers door het goed en zorgvuldig nadenken over ruimtelijke inrichtingsvraagstukken; over ruimtelijke kwaliteit, over schoonheid en inpassing. We onderscheiden ons met onze rijke planning- en vormgevings-traditie. Dat zien we terug in diverse vormen. Van het ruimtelijk kwaliteitsbeleid dat zowel op rijks-, provinciaal als gemeentelijk niveau vorm krijgt tot het welstandsbeleid, het monumentenbeleid en architectuurbeleid. Stadsbouwmeesters spelen hierin een belangrijke rol, natuurlijk net als gedreven stadsbestuurders, supervisors, hoofdontwerpers en goede, enthousiaste afdelingshoofden stedenbouw.

Voor de komende jaren liggen op gemeentelijk niveau talloze interessante ruimtelijke opgaven. Denk aan het maken van nieuwe gemeentelijke structuurvisies en thema's als de herbestemmingsopgave, binnenstedelijk bouwen, de relatie met omliggende gemeenten en de provincie en uiteraard het vernieuwd welstandbeleid. Stadsbouwmeesters kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Gemeentebesturen zijn gebaat bij goede vakinhoudelijke opvattingen over de inrichting en uitstraling van hun stad; over de inrichting van de openbare ruimte en het verstrekken van (bestaande) ruimtelijke structuren. Opvattingen die misschien niet altijd 'politiek gewenst' zijn maar wel prikkelen, uitdagen, kwaliteit stimuleren en lijnen uitzetten voor de toekomst. Ik merk dat dit soort kwaliteitsoordelen overal bijzonder op prijs worden gesteld.

Juist daarom is het ook zo belangrijk dat stadsbouwmeesters, net zoals de Rijksbouwmeester en de andere leden van het College van Rijksadviseurs, in staat gesteld worden om onafhankelijk en gevoed door vakinhoudelijkheid te functioneren. Hun status, kennis en ervaring, gecombineerd met deze vakinhoudelijke onafhankelijkheid en de kracht en invloed van het argument, is bepalend voor de functie. Ik wens alle steden in Nederland dit soort stadsbouwmeesters toe. Vervolgens wens ik de stadsbouwmeester toe dat zij goed geëquipeerd uitvoering kunnen geven aan hun belangrijke rol. Niet gefocust op een machtige formele positie, maar deskundig, flexibel en slagvaardig en omringd door een goed team van medewerkers. Dit is waardevol om stadsbesturen in staat te stellen goed afgewogen de juiste keuzes te maken.

Liesbeth van der Pol, Rijksbouwmeester

Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters

Ruim vijftien jaar geleden hebben op initiatief van ir. T. Asselbergs, stadsarchitect van Haarlem van 1990 tot 1994, bijeenkomsten plaatsgevonden met de toenmalige stadsarchitecten van Nederland. Deze bijeenkomsten gaven een beeld van de grote verscheidenheid in functie, takenpakket en positie.¹ Men besprak vooral de verschillen in functie, en niet de overeenkomsten. In 2006 kwamen stadsarchitecten van Nederland op nieuw bijeen, nu op verzoek van de toenmalige Rijksbouwmeester, Mels Crowel. Ook toen bleek de verscheidenheid in takenpakket en positie zo groot dat het niet kwam tot een structurele uitwisseling van ervaringen.

In 2009 leek de tijd rijp voor een derde verkenning. Het was het jaar dat wij als stadsbouwmeester/stadsarchitect aantraden in respectievelijk Haarlem en Amersfoort. We namen in samenwerking met Architectuur Lokaal het initiatief tot een derde verkenning, nu met het uitdrukkelijke oogmerk een permanent overleg te laten ontstaan, een platform voor het uitwisselen van ervaringen en inzichten, om van daaruit een bijdrage te kunnen leveren aan een betere profilering van de functie en om randvoorwaarden te formuleren voor zinvol functioneren. En wellicht ook om te werken aan een gemeenschappelijke agenda voor de toekomst: waarop zouden stadsarchitecten zich kunnen richten, welke nieuwe thema's dienen zich aan, welke nieuwe problemen en opgaven zijn er in de stadsontwikkeling en de ruimtelijke ordening, en welke positieve of negatieve ervaringen zijn opgedaan met diverse beleid- en ontwerpstrategieën? En ten slotte stelden we de vraag of stadsarchitecten eraan kunnen bijdragen dat de ambities van het landelijke architectuurbeleid en van de agenda van de Rijksbouwmeester vorm krijgen in lokaal beleid.

¹ Zie: "De stadsarchitect: relikwie uit het verleden of superman voor bestuurlijk onvermogen", C. Jansen en V. Kompier, Architectuur Lokaal, 5/1994 en: "Stadsarchitect en bestuurlijke cultuur" J.E. Abrahamse, Architectuur Lokaal 6/1994

De titel 'stadsarchitect' verwijst naar de omstandigheid dat deze architecten voor korte of langere tijd, en niet voor één afzonderlijk project, hun diensten aanbieden aan een stad, in opdracht van het stadsbestuur, met als doel om in overheidsdienst goede openbare gebouwen en stadsuitbreidingen te realiseren en het ruimtelijke beleid ten aanzien van de stadsontwikkeling in brede zin in goede banen te leiden. Er zijn naast de titel stadsarchitect ook andere titels gangbaar, zoals stadsbouwmeester, stadsstedenbouwer en stadsontwerper. Die verwijzen naar soortgelijke functies en opdrachten: het zijn adviseurs van gemeentebesturen op het terrein van ruimtelijke kwaliteit, met een vaste aanstelling en meestal een brede opdracht. In deze publicatie gebruiken we beide termen, waarbij we de benaming die gemeenten zelf aan de titel geven respecteren.

In de huidige praktijk van stadsbouwmeesters komen we niet alleen verschillende titels tegen maar ook verschillende invullingen en uitwerkingen van positie en opdracht. Deze verschillen komen voort uit een verschil in gemeentelijke culturen, tradities en ambities, en in verschillende opgaven en prioriteiten in het stadsontwikkelingsbeleid. De opdracht waarmee stadsbouwmeesters aan het werk zijn verschilt van stad tot stad en daardoor zijn de breedte van de opdracht, de inbedding in de ambtelijke en politieke organisatie, en de feitelijke bevoegdheden en verantwoordelijkheden op verschillende wijzen gedefinieerd. Wij willen vooral benadrukken dat er ook overeenkomsten zijn in functie, positie en opdracht, en dat ook bij de benoeming van stadsbouwmeesters op dit moment vaak gelijke motieven en verwachtingen een rol spelen. Dat was voor ons een reden om opnieuw te verkennen welke ontwikkelingen zich voordoen rond het fenomeen.

De laatste maanden werd de discussie over de wenselijkheid van de benoeming van een stadsbouwmeester in diverse gemeenten weer heel actueel, bijvoorbeeld in Hilversum, Delft en Breda. Voor gemeentebesturen die zo'n benoeming overwegen is het wellicht van belang dat er een platform is waar informatie is te krijgen over de praktijk van stadsbouwmeesters in verschillende gemeenten en over de opdracht en functieomschrijving waarbinnen ze functioneren.

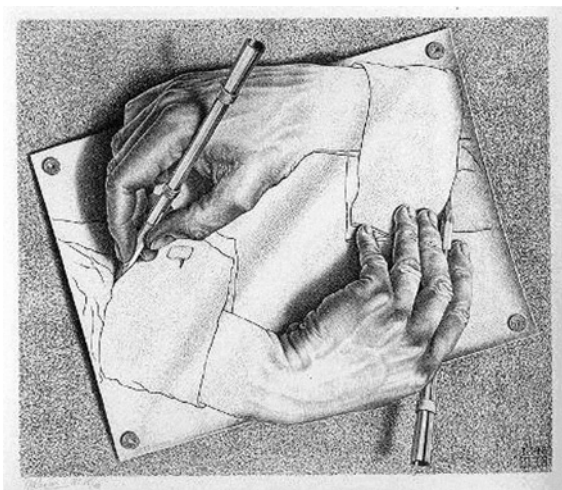
In deze publicatie wordt een beeld geschetst van de huidige posities, opdrachten en werkwijzen van stadsbouwmeesters.² We beschrijven op hoofdlijnen wie de stadsbouwmeester is, wat hij doet, hoe hij functioneert en wat zijn bijdrage kan zijn aan het ruimtelijk beleid op gemeentelijk en regionaal niveau. We geven daarbij een beeld van de ambities waarmee gemeentebesturen op dit moment kiezen voor de benoeming van een stadsbouwmeester en van de voorwaarden waaronder een stadsbouwmeester zinvol kan functioneren.

Deze publicatie is bedoeld om het fenomeen stadsbouwmeester nader te belichten. Wij hebben de indruk dat de toegenomen belangstelling voor het fenomeen stadsbouwmeester, als vast adviseur met een brede opdracht, voortkomt uit de behoefte aan eenduidig, deskundig, samenhangend en vasthoudend beleid en de behoefte aan visies op ruimtelijke ontwikkelingen op lange termijn. Daarbij hebben we ons afgevraagd onder welke voorwaarden het benoemen van een stadsbouwmeester het goede antwoord is op de toegenomen beleidscomplexiteit. Wat kan zijn rol zijn? Met welke opdracht en onder welke condities kan hij worden aangesteld? Op welke wijze kan hij het gemeentebestuur van dienst zijn? Wat kan een wethouder of raadslid van hem verwachten, of van hem vragen? Deze en andere aspecten komen in deze publicatie uitvoerig aan de orde, aangevuld met voorbeelden van gemeenten waar stadsarchitecten al actief zijn, zoals in Arnhem, Deventer, Haarlem, Amersfoort en Groningen.

Noud de Vreeze, stadsarchitect Amersfoort

Max van Aerschoot, stadsbouwmeester Haarlem

² Commentaar op eerdere versies werd geleverd door: Paul van der Grinten, Martin Hagreis, Donald Lambert, Marinus Oostenbrink en Joop Slangen.

INVESTEER IN ARCHITECTONISCHE KWALITEIT

Anders

Ja

D66

D66 Pleit voor een stevige en eerlijke markt. Pleit voor een stevige D66 wil geen gemeenten die met een maatschappij of andere overheidsinstelling samenwerken die in plaats opvesten bouwen.

"Reids is een stad met een rijk cultureel erfgoed" stelt historicus Jan van der Meulen. Sinds 1995 is de gemeente Reids een gemeentelijke onderneming. In 2010 werd de gemeente Reids overgenomen door de provincie. Dit was een belangrijke stap voor de toekomst van de stad. Het belang is om te investeren in de ontwikkeling van de stad. Het is niet alleen de kwaliteit van de woonruimte, maar ook de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen. Dit is een belangrijke stap voor de toekomst van de stad. Het is niet alleen de kwaliteit van de woonruimte, maar ook de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen.

In Haarlem, Amsterdam, Lelystad, Den Haag, en de vier gemeenten die samen de regio vormen. De functie is niet alleen om de stad te ontwikkelen, maar ook om de stad te behouden. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen. Dit is een belangrijke stap voor de toekomst van de stad. Het is niet alleen de kwaliteit van de woonruimte, maar ook de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen.

D66 wil de stad overnemen en de stad ontwikkelen. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen. Dit is een belangrijke stap voor de toekomst van de stad. Het is niet alleen de kwaliteit van de woonruimte, maar ook de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is de reden waarom de provincie heeft besloten om de stad te overnemen.

Reids 11 en 12 2010

De aankleding van een stadsbouw meester is één van de 12 voorstellen uit het voorstelprogramma. Als u wilt weten hoe D66 Pleit voor de stad, zie de website www.d66.nl.

facebook | linkedin | hyves | YouTube | twitter | flickr

Op deze informatie over de gemeentelijke verkiezingen op 2 maart 2010. U bent uitgenodigd om te komen naar de D66-keuringen op 2 maart 2010. U bent uitgenodigd om te komen naar de D66-keuringen op 2 maart 2010.

www.d66.nl en www.Stadsbouwmeester.nl

Waarom een **STADS**ARCHITECT BOUWMEESTER

Politieke beleidscontinuïteit met betrekking tot ruimtelijke kwaliteit in een gemeente komt onder druk te staan. Wethouders met ontwerp-kennis die jarenlang op hun post blijven, worden zeldzaam. Ontwerpers in gemeentelijke dienst nemen steeds verder in aantal af.

De impact van ruimtelijke beslissingen is groot en langdurig. Een bestuurder heeft behoefte aan een adviseur die kritisch kan reflecteren op (incidentele) ingrepen op lange termijn. Commerciële adviseurs blijven korte tijd waardoor de samenhang tussen verschillende ruimtelijke plannen onbelicht blijft. Zij zijn bovendien niet onafhankelijk en niet actief aangesteld door het gemeentebestuur.

Een gemeentebestuurder heeft geen tijd om langdurig te focussen op een ruimtelijk vraagstuk, maar wil wel dat daar veel aandacht aan wordt besteed, zodat hij gefundeerde beslissingen kan nemen op het gebied van landschap, stedenbouw of architectuur.

Een bestuurder heeft behoefte aan een onafhankelijk adviseur die pro-actief ruimtelijke vraagstukken kan agenderen.

Een bestuurder zoekt een onafhankelijke persoon als aanspreekpunt voor alle betrokken partijen (burgers en professionals) bij complexe bouwprojecten, die het proces kan stroomlijnen, het draagvlak kan verhogen en vertrouwen kan winnen.

In die behoeften kan een stadsbouwmeester voorzien.

Wat doet/kan een **STADS**ARCHITECT BOUWMEESTER

Een stadsbouwmeester heeft zicht op de actuele en toekomstige dynamiek in stad en regio, en vertaalt die in relevante en betekenisvolle ruimtelijke strategieën voor verschillende typen opgaven.

Een stadsbouwmeester kan inhoudelijk, vakkundig en onafhankelijk advies geven op terreinen, waar het gemeentebestuur niet meer vanzelfsprekend over eigen ontwerpexpertise beschikt, of waar die expertise is versnipperd over verschillende portefeuilles en dienstonderdelen.

Een stadsbouwmeester kan tussen verschillende betrokken partijen en op verschillende schaalniveaus (lokaal, regionaal en op projectniveau) samenhang creëren. Dat kan leiden tot beleidscontinuïteit met betrekking tot ruimtelijke ordening en architectuurbeleid.

Een stadsbouwmeester stimuleert communicatie tussen verschillende gemeentelijke diensten. Dat kan leiden tot evenwichtige vertegenwoordiging van verschillende disciplines in actuele ontwerp-opgaven en beleidsthema's en dus tot integrale beleids- en planvorming.

Een stadsbouwmeester adviseert over kansen om projecten aan te passen ten behoeve van een hoog niveau van ruimtelijke kwaliteit. Daarbij heeft hij inzicht in de politiek-bestuurlijke en maatschappelijke mechanismen die op projecten van invloed zijn en hij kan daarin positieve en negatieve trends signaleren en agenderen.

Een stadsbouwmeester adviseert de Commissie voor Welstand en Monumenten (c.q. Advies commissie voor Ruimtelijke Kwaliteit) en kan als onafhankelijk adviseur deelnemen aan de beraadslagingen van deze commissie.

Een stadsbouwmeester kan in overleg met wethouders en het gemeentebestuur een rol spelen bij publieke debatten, symposia en expertmeetings.

Wybe Nauta: 'Op een rondweg staat een geluidsscherm met glazen panelen. Door vandalisme zijn die panelen steeds stuk. Afdeling Beheer wil de panelen vervangen. Daarvoor is in principe geen bouwvergunning nodig. Maar het gaat om een aanpassing over ettelijke kilometers. Mij is gevraagd daar eens naar te kijken. Ik heb de profielen aangepast, waardoor het een mooi geluidsscherm is geworden. Welstand is daar niet in gekend.'

Ton Schaap, Enschede: 'Voor een stad als Enschede is het belangrijk om een visie te hebben op de binnenstad en het direct aangrenzende gebied. Als het goed gaat, komen daar mensen op af, daar moet je werk van maken. Dan gaat het niet alleen om winkels en horeca. We zijn er gelukkig mee, dat het ziekenhuis niet zoals in andere gemeenten naar de rand gaat, maar direct aansluit aan het stadserf. Een andere grote operatie is de spoorzone, globaal het gebied tussen het centrum en Roombeek. Ook daar ligt een uitdaging om het goed te krijgen.'

Betekenis en nut van de stadsbouwmeester voor bestuurders

De brede beleidscontext

Sinds 2006 krijgt landelijk ruimtelijk beleid vorm langs lijnen van de *Nota Ruimte*. Net als in andere beleidsvelden staat deze nota sterk in het teken van het motto van het vigerende Rijksbeleid: ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’. Sinds de *Nota Ruimte* heeft de rijksoverheid de beleidskaders verder aangescherpt met een groot aantal nota’s, visies en rapporten. We noemen een paar belangrijke voorbeelden: vanuit het Ministerie van VROM verschenen onder andere de *Structuurvisie Randstad 2040* (2008) en *Innovatieprogramma Mooi Nederland* (2009). Het Ministerie van OCW lanceerde een nieuw architectuurbeleid onder de titel *Een Cultuur van Ontwerpen* (2008) en bij dit ministerie werd onlangs een fundamentele koerswijziging voor de monumentenzorg voorbereid. En het Ministerie van LNV stelde de *Agenda Landschap* (2009) vast met eigen principes voor de ontwikkeling van het platteland in Nederland.

Als adviseur van het kabinet over ruimtelijke kwaliteit en architectuurbeleid is het College van Rijksadviseurs actief. Onder voorzitterschap van de Rijksbouwmeester (sinds 2008 is dat Liesbeth van der Pol), doen de rijksadviseurs voor het Landschap (Yttje Feddes), Infrastructuur (Ton Venhoeven) en Cultureel Erfgoed (Wim Eggenkamp) aanbevelingen aan betrokken ministers, ze doen onderzoek doen naar specifieke ontwerpvragestukken en ze adviseren gevraagd en ongevraagd over actuele kwesties en beleidsontwikkelingen. Zo kan het kabinet gebruik maken van een team van adviseurs over de ontwikkeling en uitvoering van ruimtelijk beleid.

Cruciaal hierbij is dat de Rijksoverheid soms wel, maar heel vaak niet rechtstreeks betrokken is bij wat er wordt gebouwd en aangelegd in den lande. Het accent in beleidsontwikkeling en –uitvoering ligt vanouds bij provincies, regionale samenwerkingsverbanden en gemeenten, en dus, uiteindelijk, vooral bij bestuurders, gemeenteraden, provinciale bouwmeesters, stadsarchitecten, supervisors, ambtelijke diensten, adviseurs, bewoners, wetenschappers en vrijwilligers.

Ruimtelijk beleid vertoont soms onvoldoende samenhang. Bovendien zijn bestuurders gebaat bij kritische reflectie. Om beleidsdiscussies en beleidsontwikkelingen te concentreren en in één persoon zichtbaar te maken hebben diverse provincies de afgelopen jaren een adviseur ruimtelijke kwaliteit aangesteld, zoals Utrecht, Groningen, Zuid-Holland en Noord-Holland. Deze provinciale bouwmeesters (ze worden vaak provinciale adviseurs voor ruimtelijke kwaliteit genoemd) dragen als adviseur van een of meer gedeputeerden op verschillende manieren bij aan de vormgeving van provinciaal en landelijk architectuurbeleid, ze zijn aanjager van debatten, ze agenderen thema's en trends en ze zijn als adviseur betrokken bij allerlei actuele ontwerpogaven, bijvoorbeeld in het kader van provinciale structuurvisies.

Op gemeentelijk niveau bestaan dergelijke onafhankelijke adviseurs ook: stadsarchitecten of stadsbouwmeesters. In heel Nederland zijn, afhankelijk van de definitie van het fenomeen, tien à twintig stadsarchitecten actief. Dat is verrassend weinig, gezien de verschuiving in beleidsverantwoordelijkheid naar lagere overheden. De nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening heeft de verhouding tussen Rijk, provincie en gemeente drastisch veranderd. De ruimtelijke beleidsagenda wordt steeds meer bepaald door complexe binnenstedelijke transformaties en regionale projecten in de sfeer van infrastructuur en landschapontwikkeling. Regionale afstemming wordt steeds belangrijker. Europese aanbestedingen staan steeds nadrukkelijk op de agenda. Een oud fenomeen als welstandsadvisering is aan sterke veranderingen onderhevig. Sinds gemeenten in 2004 een eigen welstandsbeleid hebben moeten vaststellen als gevolg van de wijziging in de Woningwet is het allerminst rustiger geworden rond dit thema. In sommige gemeenten is de traditionele welstandscommissie omgevormd tot een Commissie Ruimtelijke Kwaliteit, die

breder en vaak ook vroeger in het proces advies uitbrengt aan het gemeentebestuur. Soms wordt ook gediscussieerd over het afschaffen van de welstands-toetsing van bouwplannen. Tegelijkertijd is het aantal ontwerpers in gemeentelijke dienst de afgelopen jaren sterk afgenomen.

In dit complexe veld van lokale en regionale ruimtelijke ordening en architectuurbeleid moeten wethouders ruimtelijke ordening, cultuur, economische zaken, grondbeleid en/of volkshuisvesting dagelijks veel beslissingen nemen, terwijl de aanwezigheid van een permanent aanspreekbare en gezaghebbende adviseur op het gebied van ruimtelijke kwaliteit en ontwerp steeds minder vanzelfsprekend is.

Historisch perspectief

Laten we beginnen met de constatering dat het fenomeen stadsarchitect al heel lang bestaat. Zo wordt door J.E. Abrahamse beschreven hoe in het verleden stadsarchitecten als Daniël Stalpaert en Hendrick de Keyser in verband zijn gebracht met het ontwerp van de Amsterdamse grachtengordel in de zeventiende eeuw.³ De titel stadsarchitect verwijst naar de omstandigheid dat deze architecten voor korte of langere tijd, en niet voor één afzonderlijk project, hun diensten aanbieden aan een stad, in opdracht van het gemeentebestuur, met als doel om het ruimtelijke beleid ten aanzien van de stadsontwikkeling in brede zin in goede banen te leiden.

De functie van stadsarchitect heeft oude wortels. De meeste analyses over het fenomeen beginnen in de vijftiende en zestiende eeuw, toen stedenbouwdernate gecompliceerd en omvangrijk werd dat stadsbesturen een coördinerende en uitvoerende verantwoordelijkheid moesten gaan nemen voor openbare werken: de aanleg en het beheer van wegen, kades, stadswallen, dijken en sluizen, pleinen en plantsoenen. En er ontstond de opgave om gebouwen met een bestuurlijke of met andere publieke functies te ont-

³ Abrahamse, J.E., "De grote uitleg van Amsterdam. Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw", Uitgeverij Toth, Bussum 2010

werpen, te bouwen en te beheren. In die sfeer ontstonden stedelijke diensten met aan het hoofd een leidinggevende stadsarchitect hoewel die titel toen nog niet gebruikelijk was.

Wim de Wagt constateert in zijn boek over de geschiedenis van de functie van stadsarchitect dat het begrip stadsarchitect pas na de Tweede Wereldoorlog ingeburgerd raakte en een officieel ambt is geworden. Toch kon hij een geschreven bron traceren uit 1795, waarin ene Van der Pauw zich voortaan mocht beroemen op de officiële titel van stadsarchitect van Haarlem, nadat hij zijn sporen had verdiend als stadstimmermansbaas en adjunct-directeur van het Stadstimmerhuis. De begrippen stadstimmerman en stadstimmerhuis vormen in feite de historische basis voor de verantwoordelijkheid van stadsbesturen voor de lokale stadsontwikkeling en alles wat daarbij komt kijken, en naar aanleiding daarvan ontstonden vanaf de zeventiende eeuw overal in Nederland publieke diensten, met soms een toonaangevende en richtinggevende ontwerper aan het hoofd. De oudste voorbeelden zijn Lieven de Key in Haarlem, Stalpaert (1650) in Amsterdam en Claes Persoons (1660) in Rotterdam. Oorspronkelijk zijn ook andere aanduidingen voor de functie gangbaar geweest. De Wagt noemt op basis van de Haarlemse archieven nog timmermeester, stadsmetselaar, of stadsmee-termetselaar. En hij noteert Lieven de Key als de eerste echte stadsarchitect, hoewel de term in die tijd dus nog niet bestond.⁴

Vanaf het einde van de negentiende eeuw, en vooral na de totstandkoming van de Woningwet van 1902 met de verplichting tot het opstellen van gemeentelijke uitbreidingsplannen, kreeg de stedenbouwkundige opgave een steeds belangrijker plaats in het werk van stadsarchitecten. Brandes in Den Haag en Dudok in Hilversum waren wel architect, maar profileerden zich vooral met het ontwerp van samenhangende stedenbouwkundige structuren voor nieuwbouwwijken in de jaren twintig en dertig. Van der Tak werkte in Amersfoort in de jaren dertig als stadsarchitect aan diverse gemeentelijke bouwopdrachten, maar ook aan een structuurplan voor de zuidelijke uitbreiding van de stad en de daarbij horende infrastructuur.⁵ Nog meer dan deze

⁵ Cramer, M., en A. Groot, "C.B. van der Tak, Stadsarchitect tussen modernisme en traditie, 1929-1945" Uitgeverij TOTH, Bussum, 2007

⁴ Wim de Wagt, "Timmermeester, opzichter of architect", Gemeente Haarlem, 1993

drie waren Van Eesteren met zijn Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (1936) en Witteveen met zijn Algemeen Uitbreidingsplan voor Groot Rotterdam, het Maastunnelproject en het eerste Wederopbouwplan van 1941 vooral echte stadsstedenbouwers. Rotterdam zette deze traditie heel doelbewust voort met de aanstelling van Lotte Stam-Beese voor de uitbreidingswijken van de jaren vijftig en zestig en met de benoeming van Riek Bakker voor de herontwikkeling van het stadshart in de tachtiger jaren.

In verschillende gemeenten in Nederland zijn dus diverse spraakmakende stadsarchitecten aan het werk geweest. Ze speelden steeds een cruciale rol in de lokale besluitvorming over architectuur en stedenbouw, en ze lieten van zich horen in landelijke debatten over ontwikkelingen in het vak en over kwesties die met stadsontwikkeling en ruimtelijke ordening in meer algemene zin te maken hadden. De meesten waren als stadsarchitect vooral actief op het terrein van de stedenbouw en de stadsontwikkeling, soms ook nog met 'n enkele opdracht in de sfeer van het ontwerp en de realisatie van afzonderlijke bouwwerken, maar vooral ook met een agenda voor meer algemene beleidsadviezen.

Vaak klonken die adviezen door in de landelijke discussies over architectuur en stadsontwikkeling. In de praktijk heeft zich gedurende de laatste decennia dus een verschuiving voorgedaan van de stadsarchitect als praktiserend ontwerper naar de meer op beleidsvraagstukken gerichte vaste adviseur, die ten aanzien van concrete bouwopdrachten een adviserende, stimulerende, coördinerende en soms een voorwaardenscheppende rol speelt. Daarbij vallen soms termen als regisseur, geweten en stimulator, om de essentie van de functie te karakteriseren.⁶

⁶ "ABC, agenda beleid en communicatie van de stadsarchitect van Amersfoort", N. de Vreeze, uitgave Gemeente Amersfoort november 2008. Daarin worden de ambities van het gemeentebestuur van Amersfoort bij de aanstaande benoeming van de stadsarchitect beschreven in de hier genoemde termen.

Thijs Asselbergs (stadsarchitect van Haarlem 1990-1994) signaleerde in 1991 deze belangrijke verschuiving in de functie van zijn voorganger. Wiek Röling gaf aan zijn rol als vast ontwerper in opdracht van de gemeente Haarlem een extra dimensie: hij werd naast architect in gemeentedienst met enkele concrete ontwerp opdrachten ook en vooral onafhankelijk beleidsadviseur van het stadsbestuur en raakte zodoende betrokken bij vrijwel alle stedenbouwkundige en architectonische ontwikkelingen in de stad.⁷ Met de benoeming in 2008 van Max van Aerschot tot 'Stadsbouwmeester van Haarlem' en niet tot stadsarchitect werd deze ontwikkeling formeel bekrachtigd: het ging in die benoeming nadrukkelijk niet meer om het ontwerpen voor gebouwen, maar om een nieuwe integrale benadering van ruimtelijke kwaliteit vanuit een bijzonder ambt, dat in Nederland verloren dreigt te gaan.

De verschuiving in de functie van stadsarchitecten, van concrete eigen ontwerpwerkzaamheden naar beleidsadviezen met een ruimtelijke en stadsplanologische impact, heeft zich ook voorgedaan in de functie en de opdracht van de Rijksbouwmeester.

Aanvankelijk was die vooral de ontwerpende en bouwende architect in dienst van de Rijksoverheid, ten behoeve van het ontwerp en het beheer van Rijksgebouwen, gebouwen van de Koninklijke Familie en soms ook van het Provinciale gebouwenbezit.⁸ Maar net als bij stadsarchitecten is in de rol van de Rijksbouwmeester het adviseren, stimuleren en coördineren centraal komen te staan, en de integratie van schaalniveaus, disciplines en betrokkenen; soms op basis van concrete beleidsopdrachten en soms ook op basis van een eigen agenda en eigen prioriteiten.⁹

⁷ "De stadsarchitect van Haarlem", Thijs Asselbergs in: Architectonische kwaliteit als opdracht voor openbaar bestuur, NAI, Rotterdam 1991, pag. 52-55

⁸ Gedurende de laatste decennia werd de Rijksbouwmeester vooral de vaste beleidsadviseur, die zich vooral over planologische, stedenbouwkundige en architectonische beleidsintegratie tussen verschillende departementen en rijksdiensten uitsprekt en daarbij kritische verkenningen rond trends en toekomstige opgaven in de volle breedte van de ruimtelijke ordening en voorts creatieve, inspirerende, normstellende en coördinerende adviezen geeft.

Waarom deed deze ontwikkeling zich voor? Ongetwijfeld is de veranderde rol van de markt van particuliere adviesbureaus een factor van belang. Daar zijn onder steeds scherper concurrentieverhoudingen steeds beter gekwalificeerde specialisten te vinden die op korte termijn en met kortlopende contracten zijn in te zetten voor actuele vraagstukken.

De positie van de overheid en de structuur van haar bedrijfsvoering is tegelijkertijd ook veranderd: meer uitbesteding van opdrachten aan de markt; regie en coördinatie nog slechts op hoofdlijnen; minder uitvoerende taken in eigen beheer. Grote eigen ambtelijke diensten voor ruimtelijke ordening en stedenbouwkundig ontwerp komen lokaal én regionaal steeds minder vaak voor.

Deze twee factoren hebben elkaar versterkt op alle niveaus van bedrijfsvoering en beleidsontwikkeling van de overheid. In de huidige gemeentelijke beleid- en uitvoeringspraktijk met betrekking tot de ruimtelijke ordening is de sector 'stedenbouw en planologie' enorm gemarginaliseerd in vergelijking tot de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog. Veel planologisch en stedenbouwkundig werk wordt tegenwoordig op ad hoc basis per project uitbesteed en soms zelfs door marktpartijen die bouwprojecten ontwikkelen als nevendienst uitgevoerd. Het geheugen van gemeentebesturen als regisseurs van de stadsontwikkeling verdwijnt daardoor en het voorzien in dat hiaat lijkt een taak te zijn geworden van stadsbouwmeesters. D. Lambert, die jarenlang stadsarchitect in Leiden was, stelt dat de functie van stadsarchitect historisch gezien in het verlengde ligt van wat vroeger de 'directeur RO' of de 'Hoofdingenieur Stadsontwikkeling' was. Maar die functie heeft volgens Lambert door de toename van de procedurele

⁹ "De Rijksbouwmeesters, twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers" C. van der Peet en G. Steenmeijer, Uitgeverij 010, Rotterdam 1995. Bij Koninklijk Besluit van juli 1989 werden taak en positie van de Rijksbouwmeester opnieuw gedefinieerd en daarmee werd de adviesfunctie als centrale opdracht vastgelegd. De advisering op verzoek dan wel uit eigen beweging zou betrekking hebben op het beleid ten aanzien van de architectonische kwaliteit, de stedenbouwkundige inpassing en de kwaliteit van de beeldende kunst in de architectuur van gebouwen, werken en terreinen, waarop de zorg van de Rijksgebouwen betrekking heeft. En voorts wordt genoemd de advisering over een verantwoord beheer van het Rijk in eigendom toebehorende monumenten. Sinds 2004 heeft het bureau van de Rijksbouwmeester het werkgebied aanzienlijk uitgebreid door naast de Rijksbouwmeester, die werkt vanuit een wettelijk statuut, Rijksadviseurs aan te stellen voor het landschap, de infrastructuur en het cultuurhistorisch erfgoed.

complexiteit een sterk ambtelijk karakter gekregen, met een nadruk op bedrijfsvoering, procesmanagement en personeelsplanning. Daarnaast zou weer behoefte zijn aan een vaste vakinhoudelijke adviseur met een expliciete focus op ruimtelijke kwaliteit.

In de discussies die de laatste jaren over de positie en de functie van stadsbouwmeesters zijn gevoerd komt dit aspect voortdurend aan de orde, bijvoorbeeld in de volgende notie van M. Schmitt, stadsarchitect in Den Haag (2000-2009): “Stedenbouw is een zaak van lange adem. Ruimtelijk beleid komt pas na jaren tot uitdrukking in concrete projecten, en juist vanwege de politieke wisselingen is het belangrijk dat een gezaghebbend professional de lijnen in herinnering houdt en doorontwikkelt”.¹⁰ Dit was misschien wel zijn meest cruciale opdracht. Hij stelt zelfs dat “een stadsarchitect niet per se zelf actief moet ontwerpen, en beter gezien kan worden als intermediair tussen de professionals en non-professionals”.¹¹ Daarbij is de positie van de stadsbouwmeester ten opzichte van de ambtelijke organisatie van groot belang. Max van Aerschot, stadsbouwmeester Haarlem (2008-heden), stelt in een interview: “Ik ben ingehuurd voor de inhoudelijke sturing op ontwerpen, náást het lijnmanagement. Maar ik wilde wel dat twee zaken goed geregeld werden: mijn positie als onafhankelijk adviseur én mijn positie binnen de ambtelijke organisatie.”¹¹

Duidelijk is dat het fenomeen stadsbouwmeester door de tijd heen verschillend is gedefinieerd. Niettemin leverden twee recente bijeenkomsten met stadsbouwmeesters en een enquête bouwstenen op voor wat de actuele definitie van een stadsbouwmeester zou kunnen zijn:

Een stadsbouwmeester is een door het gemeentebestuur benoemde vaste adviseur, die gevraagd en ongevraagd ruimtelijke opgaven agendeert en daarover adviseert, ruimtelijke kwaliteit borgt, architectuurbeleid initieert en stimuleert, samenhang brengt in het ruimtelijk beleid binnen de ambtelijke dienst en op verschillende bestuursniveaus, en de uitvoering daarvan op de juiste plekken aan de orde stelt.

¹⁰ “Stadsarchitect in stedenbouw jungle”, C. Overdijk, Binnenlands Bestuur, september 2009

¹¹ “Functie van Stadsarchitect op z'n retour”, Binnenlands Bestuur, 28 oktober 1994

Positie en opdracht

Op basis van de verkenningen, die tussen 1995 en 2009 plaatsvonden bij de stadsarchitecten in Nederland, en vanuit de motieven waarmee op dit moment gemeentebesturen ervoor kiezen een stadsbouwmeester te benoemen, kunnen we een wat nauwkeuriger profiel schetsen van positie en opdracht van de stadsbouwmeester, zoals die zich in de laatste jaren hebben ontwikkeld. We hebben gezien dat de functie nu anders is dan in de periode van de zestiende tot de negentiende eeuw toen stadsbesturen een stadstimmerman en later een hoofdingenieur of een stadsbouwmeester aanstelden als hoofd van de dienst die verantwoordelijk was voor ontwerp, uitvoering en beheer van gemeentegebouwen en openbare werken en soms ook stadsuitbreidingen. We geven hier als eerste conclusie van onze verkenningen een beschrijving van positie, opdracht en enkele randvoorwaarden die in de feitelijke uitwerking op lokaal niveau verschillend kunnen worden vormgegeven.

Positie

De functie van stadsbouwmeester is in de huidige praktijk altijd het resultaat van een politieke benoeming door het gemeentebestuur, i.c. het College van B&W. Soms gebeurt dat op verzoek van de gemeenteraad of tenminste met instemming van de gemeenteraad. In die benoeming komt het politieke draagvlak tot uitdrukking waarop de functie is gebaseerd. Vervolgens moet de positie van de stadsbouwmeester worden gedefinieerd in termen van zijn relatie tot de ambtelijke diensten van de gemeente. Soms is zijn functioneren geïntegreerd in de ambtelijke dienstenstructuur en heeft hij daar de positie van medewerker of leidinggevende. Soms heeft zijn positie het karakter van een onafhankelijk extern adviseur met of zonder eigen medewerkers en een eigen budget.

Opdracht

Bij de benoeming van een stadsbouwmeester is de aard van zijn opdracht in een expliciete politiek besluit van belang. Daarin vertoont de huidige praktijk grote verschillen met op hoofdlijnen twee aspecten die in verschillende combinaties en met verschillende accenten voorkomen. Stadsbouwmeesters hebben altijd tenminste een vakinhoudelijke opdracht om te adviseren over (aspecten van) het gemeentelijke bouw- en stadsontwikkelingsbeleid. Soms is

er een hele brede agenda vastgelegd, soms juist een beperkte agenda met slechts enkele speerpunten, zoals bijvoorbeeld de zorg voor de kwaliteit van de openbare ruimte. We zien dus soms een brede integrale opdracht en soms een sectorale of thematische. Daarbij is het ten slotte altijd zo dat de stadsbouwmeester voor een belangrijk deel zelf zijn agenda bepaalt of tenminste prioriteiten stelt. Men zou kunnen zeggen dat juist dit aspect kenmerkend is voor zijn onafhankelijke initiërende en adviserende rol.

Belangrijk is dus de vraag met welke opdracht de stadsbouwmeester aan het werk gaat. Daarin staat altijd de notie van het streven naar ruimtelijke kwaliteit centraal. Een klassiek thema daarbij is of de stadsbouwmeester zelf ontwerpt of alleen contouren schetst, richtingen aangeeft, thema's en concepten presenteert. In de praktijk wordt de ontwerpende stadsarchitect zeldzamer. Door de gewijzigde verhoudingen in het gemeentelijke aanbestedingsbeleid is het accent verschoven van de stadsarchitect als ontwerpende adviseur naar de stadsbouwmeester als regisseur en adviseur over ontwerpaangelegenheden, waarbij veel meer ruimte is ontstaan voor externe architectenopdrachten dan vroeger het geval was. De stadsbouwmeester is, mede door de onafhankelijke positie die hij bij voorkeur bekleedt, meer in een beleidsadviserende rol terecht gekomen. Dezelfde ontwikkeling heeft zich overigens voorgedaan bij de functie van Rijksbouwmeester.

Daarmee wordt ook duidelijk dat de opdracht aan de stadsbouwmeester tegenwoordig minder ligt in de sfeer van concrete ontwerpvoorstellen met de daaraan gekoppelde verantwoordelijkheid voor de uitvoering, en meer in de sfeer van visies en concepten voor gebieden, voor de ruimtelijke karakteristiek en samenhang van gebieden, en voor regionale ruimtelijke ontwikkelingen in de sfeer van landschap, infrastructuur en verstedelijking. Het gaat dan om algemene beleidsadviezen en beleidsperspectieven en ook om adviezen over concrete projecten.¹²

¹² Bij dit laatste dienen zich nog drie belangrijke onderwerpen aan die in de huidige praktijk van het lokale stadsontwikkelingsbeleid van cruciaal belang zijn: de kwestie van de architectenselectie voor projecten waarbij het gemeentebestuur z'n invloed kan aanwenden, de definiëring van beeldkwaliteitplannen en programma's van eisen voor bepaalde opgaven en/of locaties, en de aanbestedingspraktijk. Ook deze onderwerpen komen we als beleidsthema vaak tegen in de adviesfunctie van stadsarchitecten.

Randvoorwaarden

Met de verschuiving in de rol van stadsbouwmeester van ontwerper naar beleidsadviseur en inspirator moeten ook andere eisen worden gesteld aan de uitoefening van de functie en aan het gezag dat de functie zelf impliceert. Van stadsbouwmeesters wordt steeds vaker gevraagd succesvol te opereren in een ingewikkeld netwerk van veel verschillende partijen, processen, belangen en beleidsthema's. Hij kan daarin alleen functioneren op basis van een heldere afbakening ten aanzien van de hierboven geschetste profielkenmerken, maar cruciaal daarbij zijn ook het persoonlijk gezag en het charisma, waarmee de functie wordt uitgeoefend. Daarvoor is een brede ervaring nodig in de ontwerp- en bouwpraktijk, in de procedures van de ruimtelijke ordening en in de gemeentelijke besluitvormingspraktijk. Daar horen persoonlijke competenties bij, die het mogelijk moeten maken om met gezag vruchtbaar te communiceren, te adviseren en te initiëren in het complexe veld van gemeentelijke beleidsvorming en de veelzijdige praktijk van de stadsontwikkeling.

Met bovenstaande karakteristieken van opdracht en positie is geschetst hoe de functie van stadsarchitect zich op dit moment ontwikkelt. Maar hoe dan ook, kenmerkend voor de functie is het analyserende, initiërende, coördinerende, stimulerende en richtinggevende karakter. Hij moet tegelijkertijd adviseur en generalist, onafhankelijk ambassadeur en gangmaker, visionair en souffleur kunnen zijn. Om dit mogelijk te maken moet de stadsbouwmeester in staat zijn en de ruimte krijgen om kritische analyses te maken van cruciale processen en nieuwe opgaven voor gemeentelijk beleid, hij moet daarover eigen initiatieven kunnen nemen, waarmee de beleidspraktijk op een hoger niveau kan worden gebracht, op basis van een stevige en doeltreffende coördinatie van alle betrokkenen, zodanig dat daar een stimulans van uitgaat om de gestelde doelen en ambities ook werkelijk vorm en inhoud te geven in een helder geformuleerde richting.

Bij de benoeming van een stadsbouwmeester is het belangrijk dat een gemeentebestuur zich expliciet uitspreekt over enkele cruciale aspecten van de functie: het werkterrein en de opdracht, de positie en de verantwoordelijkheden en de personele en financiële faciliteiten die bij de functie horen, op grond van

een zo groot mogelijke consensus in Raad en College. Daarbij is ook van belang dat er duidelijkheid is over zijn budget en de inzet en medewerking van anderen voor het maken van analyses en voor de uitwerking van zijn adviezen.

Een stadsbouwmeester is het meest effectief als hij een duidelijk gedefinieerde, integrale en interdisciplinaire opdracht heeft, met de daarbij horende verantwoordelijkheden, bevoegdheden en faciliteiten. Binnen deze politieke opdracht stelt hij naar eigen inzicht prioriteiten vast, die kunnen worden uitgewerkt in bijvoorbeeld een jaarprogramma, werkplannen en beleidsadviezen. De stad-architect besteedt daarbij aandacht aan alle schaalniveaus van relevante ruimtelijke ontwikkelingen en hij moet dus ook op regionaal en landelijk niveau kunnen opereren in geïnstitutionaliseerd bestuurlijk overleg, of parallel daaraan in eigen contacten en netwerken.

Haarlem & Omgeving 3

Max van Aerschoot aan de slag als stadsbouwmeester

'Een koffer vol ambities en ideeën'

Sporen al verdiend

Max van Aerschoot is een man met een volle, grijze baard en kort, grijzend haar. Hij is gekleed in een donkere jas over een lichter shirt. Hij kijkt recht in de camera met een neutrale uitdrukking. De achtergrond is onscherp, maar lijkt een buitenruimte te zijn met wat groen.

Haarlems Dagblad, woensdag 16 januari 2008

Vast te leggen in een functieprofiel

- 1 Functieomschrijving: titel, opdracht en positie
- 2 Aard, reikwijdte en thema's van de adviesopdracht
- 3 Benoemingstermijn
- 4 Formele en praktische relatie tot ambtelijke dienst
- 5 Relatie met College en Gemeenteraad

Motieven bij het besluit tot benoeming

Zo verschillend als de uitwerking van de functie qua positie en opdracht kan zijn, zo verschillend zijn ook de motieven van een gemeentebestuur om op dit moment tot de benoeming van een stadsbouwmeester over te gaan.

In de jaren '90 werd de discussie hierover gedomineerd door een zeker cynisme: is de huidige praktijk van de stadsontwikkeling niet veel te complex, veel te veelzijdig, en veel te veel afhankelijk geworden van toevallige coalities en machtsverhoudingen om een stadsbouwmeester nog de opdracht te kunnen geven vorm te geven aan een min of meer geobjectiveerde robuuste ruimtelijke kwaliteit en naar ruimtelijke samenhang en coördinatie te streven?¹³ Op dit moment zijn er toch weer gemeentebesturen die de benoeming van een stadsbouwmeester nuttig en nodig vinden; soms wordt daarmee een oude traditie voortgezet, soms is er ook sprake van een nieuwe koers in het ruimtelijke beleid.

Er zijn verschillen, maar in een combinatie van de volgende factoren, vinden gemeentebesturen, met verschillende accenten, op dit moment soms toch weer solide argumenten om een stadsbouwmeester te benoemen.

Ambities en tradities

Allereerst zijn er de ambities van een gemeentebestuur om zoveel mogelijk waarborgen in te zetten in hun politieke en ambtelijke organisatie om ruimtelijke kwaliteit op lange termijn te waarborgen. Een stadsbouwmeester kan één van die waarborgen zijn: vanuit een kritische onafhankelijke adviesrol kan hij waken voor de consequenties van opportunistische compromissen, en ongeziene kansen grijpen om vruchtbaar en productief in te spelen waar die zich voordoen.

¹³ “De stadsarchitect: relikwie uit het verleden of superman voor bestuurlijk onvermogen”, C.Jansen en V. Kompier, *Architectuur Lokaal*, 5/1994 en: “Stadsarchitect en bestuurlijke cultuur”, J.E.Abrahamse, *Architectuur Lokaal* 6/1994

Sommige gemeentebesturen formuleren de behoefte aan een stadsbouwmeester op basis van een eigen politiek programma, anderen ontlenen een argumentatie juist aan het feit dat er een lange traditie van stadsbouwmeesters is geweest waaraan de stad steeds veel te danken heeft gehad. Steden met een ambitieus ruimtelijk beleid en met het expliciete doel om op het terrein van architectuur en stedenbouw een zekere reputatie hoog te houden kunnen daaraan argumenten ontlenen om een stadsbouwmeester te benoemen. Niet toevallig zijn dat vaak ook de steden waar de laatste jaren een vorm van architectuurbeleid of een lokaal architectuurcentrum tot ontwikkeling kwam.

Onvrede over de resultaten van gangbaar beleid

Sinds het duale stelsel de gemeentelijke politieke verhoudingen heeft gepolariseerd wordt de toon van het debat over de resultaten van bestuursprocessen steeds scherper. Daarbij hoort soms ook forse kritiek op de resultaten van ruimtelijk beleid op allerlei verschillende aspecten.

Het kan daarbij over alles gaan: resultaten van handhaving in het reclamebeleid, overbelasting van woonbuurten door parkeerproblemen, eenzijdige woningbouw op nieuwbouwlocaties, gebrekkige kwaliteit op nieuw ontwikkelde bedrijventerreinen, stagnatie in de bestemming van leegstaande bouwterreinen, geringe samenhang in het fietspadennetwerk, middelmatige architectonische kwaliteit van nieuwbouw in verschillende sectoren, of onduidelijk beleid met betrekking tot ontwikkelingen in oude binnensteden. Veel van deze thema's worden binnen moderne gemeentelijke diensten fragmentarisch en op basis van specialisaties benaderd en niet vanuit een samenhangende visie op ruimtelijke kwaliteit van verschillende buurten en wijken, de ontwikkelingen daarin en de samenhang die voor het geheel wenselijk zou zijn. Zo'n observatie zou ertoe kunnen leiden dat een gemeentebestuur de wenselijkheid van een vaste adviseur formuleert, die juist adviseert op basis van integraliteit en samenhang, op basis van lange lijnen in het beleid en op basis van robuuste kwalitatieve principes, verankerd in kaderstellend ruimtelijk beleid.

Verpersoonlijking van ruimtelijk beleid

Veel gemeentelijke diensten zijn anonieme organisaties geworden, waarin een persoonlijke agenda en eigen opvattingen, ervaringen en ambities een ondergeschikte rol spelen. De nadruk op projectorganisatie belemmert soms het

INTERVIEW Noud de Vreeze 'Duidelijk omschreven taakstelling hard nodig'

Mario Silvester Amsterdam - Meer gemeenten moeten een stadsarchitect aanstellen. Deze kan als onafhankelijk adviseur van het gemeentebestuur (ofgevoegd zijn mening geven over zaken als welstand, nieuwe projecten en het gemeentelijk architectuurbeleid. Bestuurders kunnen daarmee hun voordeel doen bijvoorbeeld bij het samenstellen van gemeentelijke structuurvisies.

Noud de Vreeze, stadsarchitect in Amersfoort en Max van Aerschoot, stadsarchitect van Haarlem, hebben een brief met die strekking door uitgaan naar de collega's van burgemeester en wethouders van alle Nederlandse gemeenten. Ze constateren dat de lokale en regionale ruimtelijke ordening en het architectuurbeleid op die momenten steeds completer wordt. Daar staat tegenover, vinden zij, dat gezaghebbende adviseurs op het gebied van

ruimtelijke kwaliteit met een kaarsje te zoeken zijn. Van de 413 Nederlandse gemeenten hebben er zo'n tien een stadsarchitect aangeesteld. "Weliswaar hoeft niet elke gemeente een stadsbouwmeester in dienst te nemen, maar zeker voor de grote en middelgrote plaatsen is het aan te bevelen", zegt Noud de Vreeze. Hij wijpt erop dat voor stadsbouwmeesters een belangrijke taak is weggelegd vanwege de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening. Door die wet verandert de verhouding tussen het Rijk, de provincies en de gemeenten. Zo moeten alle gemeenten in 2011 een structurele visie presenteren. En niet alle gemeentebesturen hebben voldoende expertise in huis om de klas te klaren. "In zulke situaties kunnen stadsbouwmeesters een rol spelen. Omdat zij kennis hebben van ruimtelijke ordening, in het bijzonder van de stad waar zij in dienst is, kan hij onafhankelijk adviseren. Zo kan hij analyses maken en visies ontwikkelen voor uiteenlopende actuele

opgaven in stad en regio. En die kunnen een plaats krijgen in structuurvisies, waardoor de kwaliteit daarvan zal stijgen." Het geven van zulke adviezen is echter niet de enige taak van de stadsarchitect. Eigenlijk is zijn functie moeilijk te duiden, vindt De Vreeze. "De titel van stadsarchitect of stadsbouwmeester, wordt gebruikt voor verschillende ambten. Het is een functie die telkens opnieuw wordt uitgevonden en waaraan iedere stadsbouwmeester zijn eigen invulling geeft." Hoe die eruitziet hangt af van de opdracht die hij van de gemeente heeft gekregen. Dat kan een smalle of een brede taakstelling zijn. Zo richt de stadsbouwmeester van Arnhem zich bijvoorbeeld vooral op de openbare ruimte, terwijl die van Haarlem een heel brede opdracht heeft. "Ik heb geen specifieke voorkeur voor een van de twee. Mits de stadsarchitect wel een duidelijk omschreven takenpakket heeft." Het is daarom noodzakelijk dat

Noud de Vreeze, stadsarchitect in Amersfoort.

tussen stadsarchitect en gemeente van tevoren afspreken worden gemaakt over de invulling van de functie. "Hij moet een vrije adviseur zijn die met een duidelijke opdracht op pad wordt gestuurd." Verder is van belang dat de periode dat iemand als stadsarchitect dient niet exact samenvalt met de periode dat burgemeester en wethouders

zitting hebben, zodat zijn invloed niet gebonden is aan die van een specifiek college. "Een periode van zes jaar met de mogelijkheid om voor nog eens zes jaar te worden herbenoemd zou mijn voorkeur hebben. Hoewel er ook stemmen opgaan om de stadsarchitect voor het leven te benoemen."

Cobouw, 9 maart 2010

zicht op de grote lijnen, in ruimtelijke zin en chronologisch. In zo'n organisatie kan een stadsbouwmeester een samenhangend, motiverend en inspirerend verband smeden dat medewerkers niet alleen formeel en functioneel, maar vooral ook vakinhoudelijk en ideologisch een plaats biedt en hun bijdrage aan het geheel verduidelijkt. Bovendien kan hij waarden formuleren waaraan de politiek zich kan vasthouden. Als boegbeeld kan hij inspirerend zijn voor zowel politici als het ambtelijke bedrijf en ook voor de wereld buiten de lokale politiek. In de benoeming van een stadsbouwmeester kan de behoefte aan een zeker publiek draagvlak voor de lokale stadsontwikkelingspolitiek gecombineerd worden met een politieke en ambtelijke identiteit, juist in zijn positie van gezaghebbend en onafhankelijk adviseur.

Prioriteit voor een specifieke opgave

In sommige gemeenten is de rol van stadsbouwmeester gedefinieerd als coördinator en gangmaker voor een heel specifiek probleem, bijvoorbeeld de inrichting en het beheer van de openbare ruimte. Zo'n functie kan goed uitgeoefend worden door een onafhankelijk en gezaghebbend vast adviseur, juist als het de opdracht is om gebaande paden te verlaten, coördinatie tussen veel verschillende betrokkenen te bevorderen waar men dat niet gewend is, en nieuwe normstellende principes ingang te doen vinden.

Een gemeenschappelijke agenda

Vanuit het voorgaande is het interessant om te verkennen welke taken kunnen horen bij de eerder geschetste functieomschrijving, positie en opdracht.

Een stadsbouwmeester kan voor bestuurders en ambtenaren waardevol zijn binnen een integrale benadering van de volgende werkkerreinen en thema's:

- Ontwikkelen en uitwerken van een ruimtelijke agenda
- Borging van ruimtelijke kwaliteit, architectonisch en stedenbouwkundig.
- Initiëren en stimuleren van een architectuurbeleid
- Bevorderen van coördinatie van ruimtelijk beleid

Ontwikkelen en uitwerken van een ruimtelijke agenda

De stadsbouwmeester adviseert het gemeentebestuur over de ruimtelijke ontwikkeling van een gemeente in de context van regionale ontwikkelingen en landelijke beleidslijnen. Hij dient daartoe goed op de hoogte te zijn van de relaties tussen beleidsambities op verschillende niveaus en de opgaven, knelpunten en ontwikkelingskansen die zich lokaal voordoen. De structuurvisie, die in het kader van de Wro als beleidsdocument is voorgeschreven, vormt hierbij op dit moment voor de stadsbouwmeester een unieke kans om beleidsprincipes te agenderen en te verankeren.

Daarbij kan gedacht worden aan onderwerpen als:

- vormgeving en beheer van de openbare ruimte, het publieke domein;
- duurzaamheid en klimaatbestendigheid als argument in de stadsontwikkeling;
- samenhang van projecten in de ruimtelijke structuur van de stadsplattegrond;
- regionale ruimtelijke planvorming in relatie tot infrastructuur, bedrijven-terreinen, woningbouwlocaties en landschapontwikkeling, de samenhang in lokale beleidslijnen en regionale ontwikkelingen;
- 'overproductie', de samenhang tussen leegstand en projectontwikkeling;
- interdisciplinair ontwerponderzoek bij projectontwikkeling stimuleren, met een accent op de stedenbouwkundige betekenis (analyse en visie) van (grote) projecten;
- het 'cultuurhistorische argument' in gebiedsontwikkeling en projectontwikkeling;

- verdichtingsmogelijkheden;
- principes voor het beheer en de (her-)ontwikkeling van naoorlogse woonwijken en stedelijke vernieuwingsgebieden;
- principes voor het beheer en de ontwikkeling van het gebouwde cultuur-historisch erfgoed.

Borging van ruimtelijke kwaliteit, architectonisch én stedenbouwkundig

De stadsbouwmeester spant zich in voor een effectieve borging van de ruimtelijke kwaliteit, architectonisch én stedenbouwkundig, van alle belangrijke projecten en gebiedsontwikkelingen in de gemeente waar hij werkzaam is. Dan gaat het om de vormgeving van en bijdrage aan het werk van de welstands- en monumentenadviescommissie, om de werking van bestemmingsplannen en beeldkwaliteitplannen, en om de kwaliteit van supervisie, projectbegeleiding en uitvoeringsorganisatie. Vervolgens kan hij een actieve adviesrol spelen bij architectenselecties, Europese aanbestedingen en procedures bij aanbestedingen (Design & Construct). Waar mogelijk kunnen initiatieven worden genomen tot het organiseren van ontwerpwedstrijden, prijsvragen en meervoudige studieopdrachten.

Initiëren en stimuleren van een architectuurbeleid

Het succes van ruimtelijk beleid op lokaal niveau is mede afhankelijk van de politieke en maatschappelijke belangstelling voor de tradities en de actuele ontwikkelingen in architectuur en stedenbouw. De stadsbouwmeester kan daaraan een bijdrage leveren door adequate informatie te organiseren en door discussies te initiëren. Dit kan op veel verschillende manieren: het verzorgen van publicaties, tentoonstellingen en excursies over actuele thema's en opgaven, evaluatie van prestaties in bijvoorbeeld scholenbouw, sportfaciliteiten of zorgcomplexen, informatieve bijeenkomsten in lokale architectuurcentra. Een gemeentelijk architectuurbeleid kan ook uitgewerkt worden in concrete beleidsprincipes en –afspraken, bijvoorbeeld op het terrein van architectenselecties, beeldkwaliteitplannen en programma's van eisen voor bepaalde gebiedsontwikkelingen, meervoudige studieopdrachten voor bepaalde opgaven en ondersteuning van een lokaal architectuurcentrum.

De wijk Kloosterveen in Assen kwam tot stand in samenwerking met stadsarchitect Wybe Nauta.

Foto Rudy Leukfeldt

Bevorderen van coördinatie van ruimtelijk beleid

Ruimtelijk beleid is op lokaal niveau een veelzijdige en gecompliceerde beleidssector. Het is zowel in de beleidsvoorbereiding als in de beleidsuitvoering verdeeld over veel verschillende lagen en instanties. In politiek-bestuurlijke zin ontbreekt soms het inzicht in de lange termijn en de hoofdlijnen van beleid, of breed gedeelde richtinggevende principes, die als principiële uitgangspunten en afstemmingscriteria dienen voor ogenschijnlijk verschillende en onafhankelijke beleidsaspecten. Daarbij kunnen sommige belangrijke ruimtelijke opgaven niet beperkt worden tot een beleidsafweging op het lokale niveau van een afzonderlijk project, soms moeten juist afwegingen worden gemaakt op het hogere abstractieniveau van regio of provincie, landelijk of zelfs internationaal. Een stadsbouwmeester kan hierin een rol in spelen, bijvoorbeeld door:

- communicatie met rijk, provincie, stadsregio, buurgemeenten over in ontwikkeling zijnde planologische- en stedenbouwkundige plannen mede naar aanleiding van structuurvisies;
- regulier overleg met supervisoren en kwaliteitsteams over grote projecten;
- het bewaken van kwaliteitsprincipes in lopende projecten;
- adviseren over budgetten, die noodzakelijk zijn voor ontwikkeling van nieuw ruimtelijk beleid en ontwerponderzoek.

Derek Wentick, Baarn: 'De macht van de wethouder is belangrijk. In Baarn hebben we een krachtige wethouder met een eigen politieke agenda. Hoe krachtiger de wethouder, hoe beter voor het stadsbestuur.'

Merce CapdeVilla, Rotterdam: 'Een stadsarchitect is een vertaler van de dynamiek van de stad, maar weinig mensen snappen dat. Het gaat erom parels te rijgen, integrale programma's te maken, coalities met sleutelpersonen te sluiten (opdrachtgevers) en de relatie met het bestuur.'

Luuk Tepe, 'Arnhem: Soms wil een wethouder zelf architect zijn, dan heb je er last van.'

Maarten Schmitt, ex-stadsstedenbouwer Den Haag:
'Als stadsarchitect is het onontkoombaar om compromissen te sluiten. Eigenlijk zijn er drie basisprincipes voor een stadsarchitect:

- 1) Niet de stijl van individuele projecten, maar een overkoepelend kader, een context
- 2) Compromissen sluiten is een gegeven
- 3) De rest is afgeleide.'

Conclusies en aanbevelingen

De belangstelling voor de functie van stadsarchitect of stadsbouwmeester als vast adviseur met een brede opdracht komt voort uit een politieke en bestuurlijke behoefte aan eenduidig, deskundig, samenhangend en vasthoudend beleid in relatie tot een expliciete visie op ruimtelijke ontwikkelingen op lange termijn.

Aandachtspunten die ertoe kunnen bijdragen dat de stadsbouwmeester in zijn functie en opdracht de vaak hooggespannen verwachtingen kan waarmaken, zijn:

- Bij de benoeming van een stadsbouwmeester is het belangrijk dat een gemeentebestuur zich uitspreekt over enkele cruciale aspecten van de functie: het werkterrein en de opdracht, de positie en de verantwoordelijkheden, en de personele en financiële faciliteiten die bij de functie horen, op grond van een zo groot mogelijke consensus in Raad en College. Daarbij is ook van belang dat er duidelijkheid is over zijn budget en de inzet en medewerking van anderen voor het maken van analyses en voor de uitwerking van zijn adviezen.
- Een stadsbouwmeester is het meest effectief als hij een duidelijk gedefinieerde, integrale en interdisciplinaire opdracht heeft, met de daarbij horende verantwoordelijkheden, bevoegdheden en faciliteiten.
Binnen deze politieke opdracht stelt hij naar eigen inzicht prioriteiten vast, die kunnen worden uitgewerkt in bijvoorbeeld een jaarprogramma, werkplannen en beleidsadviezen. De stadarchitect besteedt daarbij aandacht aan alle schaalniveaus van relevante ruimtelijke ontwikkelingen en hij moet dus ook op regionaal en landelijk niveau kunnen opereren in geïnstitutionaliseerd bestuurlijk overleg, of parallel daaraan in eigen contacten en netwerken.
- Van doorslaggevend belang is dat de stadsbouwmeester in staat is en de ruimte krijgt om kritische analyses te maken van cruciale processen en nieuwe opgaven voor gemeentelijk beleid, daarover eigen initiatieven kan nemen, waarmee de beleidspraktijk op een hoger niveau kan worden gebracht, op basis van een stevige en doeltreffende coördinatie van alle betrokkenen, zodanig dat daar een stimulans van uitgaat om de gestelde doelen en ambities ook werkelijk vorm en inhoud te geven in een helder geformuleerde richting.

Stadsbouwmeester in Haarlem

Sinds 1 maart 2008 heeft Haarlem bij collegebesluit geen stadsarchitect meer, maar een stadsbouwmeester. Direct na zijn aantreden heeft de stadsbouwmeester het college geadviseerd om:

- de welstand-monumentencommissie te transformeren naar een Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit (ARK) met extra bevoegdheden (zie notitie 'van Welstand naar ARK')
- de welstand-,monumenten nota te evalueren en op te nemen in een 'nota ruimtelijke kwaliteit', waarin primair een stadsbrede visie en ambitie op ruimtelijke kwaliteit wordt beschreven, met daarin opgenomen het Haarlams architectuurbeleid
- gebiedsvisies / 25 plangebieden/ te laten opstellen aan de hand van een innovatief participatieproces (o.a. met de gemeenteraad) op basis van en als actuele uitwerking van de vastgestelde structuurvisie 2020.

Deze drie voorstellen zijn middels nota's aan het college en de raad aangeboden vastgesteld en intussen uitgevoerd (1) of in uitvoering (2+3).

Van de stadsbouwmeester wordt verwacht dat hij bijdraagt aan kwaliteitsbevordering op het brede terrein van stedenbouw, architectuur, erfgoed en openbare ruimte. Kwaliteit ontstaat uit een goed georganiseerde samenwerking tussen bestuur, ambtenaren en opdrachtgevers. Kwaliteitsbewaking betekent in die zin vooral het vormen van een verbindingsfunctie tussen deze partijen. In de enge zin vraagt dit om stimuleren en coördineren van kwaliteit bij grote projecten. In brede zin betekent dit stimuleren, toetsen en inspireren, op het brede terrein van de inrichting van de ruimte van de stad als geheel (stedenbouw, architectuur, openbare ruimte). Voorts gaat het om het vervullen van een sturende en verbindende functie tussen de diverse ontwerp disciplines en partijen in de stad (sterke externe oriëntatie).

Om die redenen was het gewenst een stadsbouwmeester te contracteren die drager is van het ruimtelijk kwaliteitsbeleid met bijzondere bevoegdheden en vanuit die hoedanigheid adviseur is van het college van burgemeester en wethouders. Om de verbrede opdracht te accentueren en om historische redenen heeft het college besloten om Max van Aerschot m.i.v. 1 maart 2008 te benoemen tot stadsbouwmeester van Haarlem.

Voor meer info zie: www.stadsbouwmeesterhaarlem.nl

Amsterdamsevaart, Haarlem (ca. 1930). Het terugbrengen van de Amsterdamsevaart met haar oorspronkelijke kwaliteit is één van de aandachtspunten van de stadsbouwmeester van Haarlem. Foto Gemeente Haarlem.

Stationsplein Amersfoort. De werkelijkheid waarmee stadsarchitect Noud de Vreeze aan de slag gaat. Foto Noud de Vreeze.

Roombeek, Enschede. Ton Schaap werd in Enschede aangesteld als stadsstedenbouwer, omdat de wethouder het belang opmerkte van een consequente stedenbouwkundige visie op de planontwikkeling van Roombeek. Foto Architectuur Lokaal.

Vogelwijk, Arnhem. Na inmenging van stadsbouwmeester Luuk Tepe. Foto Luuk Tepe.

Tjerk Ruimschotel, Groningen: 'In Groningen is sprake van een diep in de genen gebeitelde lange termijnvisie op de stad. Dat maakt bewust van de inbreuken daarop. Zoals bijvoorbeeld de nieuwe stadstram door de binnenstad. Hij is te groot, maar moet wel komen. De bereikbaarheid van de binnenstad is essentieel.'

Martin Hagreis, Oss: 'Ik heb extreem veel ruimte. Oss is een echte SP-stad. dan wordt de vraag alleen maar belangrijker: wat is de ambitie van het College?'

Maarten Schmitt, ex-stadsstedenbouwer Den Haag: 'Ik deed zelf nauwelijks architectenselecties. Liever niet zelfs. Dat is meer iets voor de opdrachtgevers (ontwikkelaars en woningcorporaties). Mijn focus ligt bij de opgave, en die goed te formuleren. Goede uitgangspunten geven in principe elke architect het juiste houvast.'

Wybe Nauta: 'Ik mag me overal mee bezig houden, maar of dat zinvol is betwijfel ik. Het is een kwestie van kansen zoeken, in elke stad worden kansen gemist. Ik heb geen macht. Wel invloed. Maar dat merk je soms pas achteraf. En je moet natuurlijk wel prioriteiten stellen.'

Stadsarchitect in Delft

Delft krijgt een stadsbouwmeester, maar wat hij zal gaan doen en onder welke voorwaarden is aan het nieuwe college. Architectuurcentrum TOP/Delft Design nam vast een voorschot op de invulling van zijn functie in een zinderend debat. ‘Dáár hebben we geen stadsbouwmeester voor nodig!’

Al ruim een half uur voor aanvang van het debat stroomt de foyer van het onderkomen van architectuurcentrum TOP/Delft Design langzaam vol. Straks wordt hier gediscussieerd over de voors en tegens van een stadsarchitect in Delft en dat debat voorziet duidelijk in een behoefte. Wiek Röling (stadsarchitect van Haarlem, 1970-1988 en Donald Lambert (stadsstedenbouwer van Leiden, 2001-2007 in Leiden) namen de uitnodiging van het architectuurcentrum, om hun ervaringen te delen, graag aan.

Ernst Damen, fractievoorzitter van de PvdA en drijvende kracht achter de komst van een stadsarchitect, heeft er zin in. Hoewel zijn partij bij de gemeenteraadsverkiezingen terugviel van 11 naar 6 zetels. D66 de formatiegesprekken leidt en het nieuwe bestuur nog niet bekend is, is voor hem één ding zeker. De stadsarchitect komt er, want voor de verkiezingen is de motie van Damen hierover met grote meerderheid aangenomen. Hoe het verder gaat, is bewust aan het nieuwe college overgelaten. Dat moet zich buigen over vragen over de functie van de stadsarchitect. Wat wordt diens taak, wie stelt hem aan en welke positie krijgt hij? Hoe wordt de relatie met de welstandscommissie en de afdeling stedenbouw waar nog veel ontwerpers werkzaam zijn? Hoeveel dagen in de week gaat hij aan het werk?

Damen is benieuwd wat daarover de meningen zijn van de burgers, externe deskundigen en ambtenaren. Daar kan het debat vanavond meer duidelijkheid over geven. Zelf heeft hij daar wel ideeën over. ‘De stadsarchitect moet in ieder geval onafhankelijk zijn en direct achter de wethouder opereren. Hij moet het bestuur adviseren, bijvoorbeeld over de uitvoering van de

structuurvisie, het creëren van onderlinge samenhang, en het debat in de stad brengen. Eigenlijk moet hij de stad mooier en beter maken.' Het ligt in de lijn van zijn verwachtingen dat een commissie waarin in ieder geval de wethouder en het hoofd van de afdeling stedenbouw zitting hebben, zich buigt over de vraag wie de functie zou kunnen vervullen. En of die Europees moet worden aanbesteed (zie kader op pagina 41).

Niet iedereen blijkt overtuigd van de noodzaak van een stadsarchitect. Erik Pasveer, hoofd van de stedenbouwkundige dienst in Delft, vertelt voor aanvang van het debat: 'Een paar jaar geleden hebben we ons architectuurbeleid laten doorlichten. Toen bleek dat we heel veel dingen al best goed doen. Ik ben zeker niet tegen de komst van een stadsarchitect, maar ik vraag me wel af wat hij zou moeten doen. Dat moet wel heel duidelijk zijn, want zonder mandaat en zonder opdracht kan hij niet werken.'

Jasper van Zwol (TOP/Delft Design) zet aan het begin van de avond de zaken nog eens op een rijtje. Een stadsarchitect kan bijdragen aan het stimuleren van debat en architectuurbeleid, hij kan zorgen voor een betere en snellere afwikkeling van bouwprojecten en zijn werk kan leiden tot een hogere architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit van Delft. Als hem dat allemaal lukt, zou dat kunnen leiden tot een grotere samenhang in de stad. Hij kan bovendien aandacht vragen voor nieuwe opgaven in Delft, zoals dubbel grondgebruik en collectief particulier opdrachtgeverschap. Daar staat tegenover dat het iemand moet zijn die zich niet regentesk opstelt, niet te autonoom moet werken en de gemeentelijke diensten moet kunnen aansturen. En hij moet uiteraard betaalbaar zijn.

Uit de inleidingen van Wiek Röling en Donald Lambert blijkt al direct dat een stadsarchitect aanstellen maatwerk is. De tegenstellingen in taakopvatting kunnen bijna niet groter zijn. Als Röling zegt dat een stadsarchitect natuurlijk in de welstandscommissie moet zitten (maar niet als voorzitter), reageert Donald Lambert als door een wesp gestoken. 'Ik heb het meegemaakt dat mijn ontwerp werd goedgekeurd door de stadsarchitect, en dat diezelfde stadsarchitect het plan afkeurde als lid van de welstand!' Als Lambert uitlegt waarom het van belang is om niet meer dan 1,5 dag per week op niet-permanente

basis te werken, is Röling het daar pertinent niet mee eens. 'Een stadsarchitect moet zich volledig kunnen richten op zijn functie. Ik was er 70 uur per week mee bezig en dan nog lukte het niet om alles te doen.' En terwijl Röling de moeilijke ontwerp opdrachten die geen enkele architect voor zijn rekening wilde nemen, zelf onder handen nam, hield Lambert zich vooral bezig met een select aantal projecten op hoofdlijnen. Toch vinden zij elkaar in de gepassioneerde overtuiging dat een stadsarchitect bijdraagt aan de kwaliteit en de samenhang in een gemeente.

In de zaal is dat nog geen uitgemaakte zaak, en de gemoederen lopen hoop op. Opvallend is dat een Haagse delegatie naar het debat is gekomen om uit te leggen waarom een stadsarchitect geen goed idee is. Astrid Keers, ex-directeur van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling in Den Haag stelt onomwonden: 'Ik ben tegen een stadsarchitect. Zo'n functie creëert een extra conflictmogelijkheid. Het is beter om de stedenbouwkundige dienst te versterken.' Zij wordt daarin bijgevallen door Enno Ebels, momenteel één van de drie hoofdontwerpers van diezelfde dienst: 'Je stelt een stadsarchitect aan als hulpmotor op het moment dat er iets mis is. Zo'n functie zou je niet moeten willen. Als je dat toch doet, moet je enorm veel protocollen opstellen om conflicten te vermijden en de uitholling van de bestaande organisatie tegen te gaan.' Maar dat is dan toch vooral een gevolg van een verkeerd organisatie model, niet van de functie op zichzelf, betoogt Damen: 'In Den Haag had de stadsstedenbouwer een dubbelrol die in zichzelf conflictueus was. Het verenigen van een onafhankelijke figuur én een aanstuurder van een dienst in één persoon is in beginsel lastig. Maar in Haarlem zie je nu bijvoorbeeld dat een stadsbouwmeester ook een bindende factor kan zijn. Niet alleen op ambtelijk niveau, ook als personificatie van het architectuurdebat in de stad.'

Als Röling daaraan toevoegt dat een stadsarchitect er ook is om de wethouder beter te laten begrijpen waar hij mee bezig is, slaat de vlam opnieuw in de pan. Pasveer schiet overeind: 'Dat bestrijd ik! Daar is de stedenbouwkundige dienst voor! Als we iets verkeerd hebben gedaan de afgelopen jaren, dan hoor ik dat graag en dan verbeteren we dat. Maar daar hebben we geen stadsbouwmeester voor nodig.'

Stadsarchitect maakt gemeente mooier

Een stadsarchitect is geen overbodige luxe. Zo'n ruimtelijke kwaliteitswaker kan de toekomstige dynamiek van een gemeente helpen vormgeven.

door Indira van 't Klooster

Drinkt u wel eens, hoe is het mogelijk dat die gebouwen op deze plaats terecht is gekomen? Vraag u zich wel eens af waarom, waarom richt hij te behoremen aan de 'bouwplaat' in uw gemeente? Dan is de kans groot dat uw gemeente geen stadsarchitect heeft. Die kans is overwegend groot, want nog geen twee procent van de Nederlandse gemeenten heeft zo'n ruimtelijke kwaliteitswaker. Het lijkt, maar dat moet de ruimtelijke architectuur niet. College van Rijksambtenaren, waarvan Rijksambtenaar Lambertus de Vries de voorzitter is. Ook bijna de helft van de gemeenten heeft een adviseur ruimtelijke kwaliteit: Utrecht, Groningen, Gelderland, Zuid-Nederland en Noord-Holland. Maar van de 41 gemeenten in Nederland heeft slechts een tiende een staatsrechtelijke adviseur voor de invulling van de openbare ruimte. Het meest recentelijk zijn de voormalige steden van de Tweede Wereldoorlog. Gemeenten die een stadsarchitect (of ambtenaar) hebben, zijn onder andere: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Groningen, Eindhoven, Maastricht, Nijmegen, Tilburg, Breda en Venlo. Ook een aantal gemeenten in de provincies Noord-Brabant, Limburg, Zeeland en Friesland. Het is een kleine groep, maar het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren. Het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren. Het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren.

Station Klarendal in Arnhem. In de openbare ruimte rond het voormalige stationsoort aan de Klarendalweg is de hand van stadsbouwmeester architect Hanneke Pasveer

Stations Klarendal in Arnhem. In de openbare ruimte rond het voormalige stationsoort aan de Klarendalweg is de hand van stadsbouwmeester architect Hanneke Pasveer. Het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren. Het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren. Het is een groep die de kwaliteit van de openbare ruimte kan verbeteren.

Waar is hij in Delft dan wel voor nodig? Hij kan zich als ombudsman profileren, klinkt uit de zaal. 'En hij kan zich gaan bemoeien met de kwaliteit van de openbare ruimte, de uitvoeringsfase van complexe projecten, of zaken waar de stedenbouwkundige dienst niet aan toe komt', vindt Pasveer. 'Hij moet zich sterk maken voor het Delft Design Center en dat als podium gebruiken voor debat en de brug naar de burger', denkt Damen.

Aan het eind van de avond filosofeert Pasveer: 'Het aanstellen van een stadsarchitect moeten we als een avontuur zien. We gaan het gewoon proberen. Misschien glijden we onderweg wel eens uit. We zien wel.' En dat komt aardig in de buurt van wat Damen voorafgaand aan het debat vertelde: 'Ik geloof in de toegevoegde waarde van zo'n functie, maar het is niet aan mij om de invulling van zijn werkzaamheden te bepalen. De beste manier om hem in te zetten, hebben we nog niet scherp. Het is een ongrijpbaar avontuur, misschien zelfs een risico. Maar we hebben wel een stadsarchitect nodig.'

Indira van 't Klooster (Architectuur Lokaal)

Het contracteren van een stadsbouwmeester

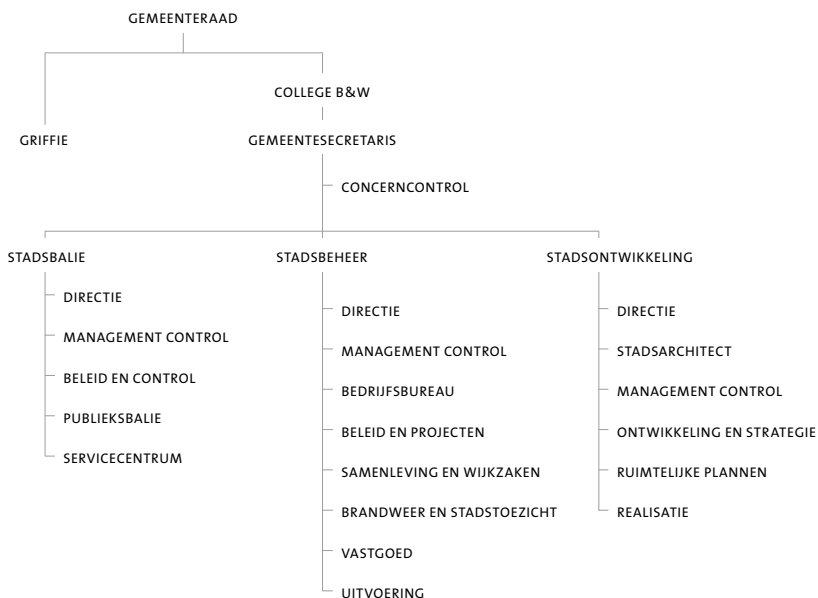
Er zijn twee manieren om een stadsbouwmeester te contracteren. Gaat het om een gemeentelijke functie? Dan kan de gemeente een arbeidsrechtelijk contract voor bepaalde tijd afsluiten. Gaat het om een onafhankelijk, extern adviseur? Dan is er sprake van dienstverlening. Dit laatste kan betekenen dat de werving van de stadsbouwmeester aanbestedingsplichtig is. Een voorbeeld is de aanstelling van de stadsbouwmeester van Amersfoort, die is aanbesteed met een Europese procedure.

De Europese aanbestedingsplicht geldt wanneer het gaat om een opdrachtwaarde van tenminste € 193.000 voor de totale periode van de dienstverlening. Maar ook onder dit drempelbedrag is aanbesteding op grond van gemeentelijk aanbestedingsbeleid in veel gevallen noodzakelijk. Dat kan vervelend zijn wanneer de gemeente al een kandidaat op het oog heeft, want het is niet toegestaan om een aanbestedingsprocedure naar een bepaalde kandidaat 'toe te schrijven.' Ook lijkt het niet mogelijk om af te zien van een aanbesteding op grond van zwaarwegende artistieke redenen. Het is praktisch onmogelijk om aan te tonen dat het absoluut noodzakelijk is de beoogde kandidaat aan te stellen. Immers, het is onwaarschijnlijk dat er in heel Europa slechts één architect beschikbaar is die aan de gewenste kwaliteiten voldoet.

Voor meer informatie: Architectuur Lokaal, www.arch-lokaal.nl

Stadsbouwmeesters in Nederland

Het aanstellen van een stadsbouwmeester is een lokale aangelegenheid. De omstandigheden, aandachtspunten, opgave en relatie met de regio verschillen per gemeente. Daarom verschilt ook de invulling van de functie en de benaming van stadsbouwmeester per gemeente. Hieronder een aantal voorbeelden van lokale invulling van de taken, en het profiel van een stadsbouwmeester.

Organogram gemeente Assen

Amersfoort

Noud de Vreeze, stadsarchitect

- In functie sinds september 2008 (Extern, 0,4 fte, drie jaar)
- Aangesteld door de Raad voorgedragen door het College van B&W
- Functie vastgelegd in het Raadsbesluit
- Over opvolging is niets vastgelegd
- De gemeente Amersfoort heeft geen formeel architectuurbeleid

OPDRACHT

Noud de Vreeze is als stadsarchitect aangesteld om de kwaliteit en samenhang te bewaken bij bijzondere projecten in de stad. Tegelijkertijd fungeert hij als autoriteit bij de ontwikkeling van projecten. Hij is adviseur van het College van Burgemeester en Wethouders. De Vreeze draagt bij aan meningsvorming en standpunten in de Gemeenteraad, levert een bijdrage aan de structuurvisie en heeft invloed op de ontwerp kwaliteit van enkele grootstedelijke projecten. Hij levert schriftelijke adviezen en bijdragen aan projectteams.

Uit: CDA-amendement, 'Stadarchitectuur', Amersfoort 14 november 2006:
*De stadsarchitect zou "...initiatieven moeten nemen om het stedenbouwkundig niveau en de beeldkwaliteit te waarborgen en zelfs verder uit te bouwen op de belangrijkste arealen van de stad. Het formuleren van adequaat beleid met passende instrumenten zien wij als belangrijke onderdelen van deze functie. (...) Betrokkenheid bij de gemeente is essentieel, maar externe expertise en een onafhankelijke geest is tevens vereist. (...) Een 'stadsarchitect' laat zich qua functie wellicht nog het meest vergelijken met de functieomschrijving van de Rijksbouwmeester, namelijk het adviseren van de regering over het architectuurbeleid en de rijkshuisvesting."**

RELATIES

De relatie met het gemeentebestuur en de politiek verantwoordelijken formuleert De Vreeze als informeel en adhoc. De relatie met de afdeling stedenbouw is, op basis van projecten, intensief maar ad hoc. Hetzelfde geldt voor de relatie met de welstandscommissie. De Vreeze heeft het initiatief genomen om te

verkennen of de agenda en de samenstelling van de welstandscommissie verbreed kan worden tot een Adviescommissie voor Ruimtelijke kwaliteit, zoals eerder in bijvoorbeeld Den Helder, Hoorn, Apeldoorn, Maastricht, Leiden en Haarlem is gebeurd.

PERSOONLIJKE AMBITIE

Intensievere communicatie met het college over de programmering en de principes van stedelijke projecten.

ACTUELE OPGAVEN

- Samenhang in de vormgeving van de openbare ruimte langs de radialen van de stad;
- Ruimtelijke relatie tussen Eemplein, Zonnehof, Stationsplein en het oude stadscentrum;
- Kop van Isselt: binnenstedelijk herstructureringsgebied;
- Hogeweggebied als grootste project in het herstructureringsprogramma voor naoorlogse woonwijken;
- Principes van stedenbouwkundige verkavelingen in de deelprojecten van 'Amersfoort vernieuwt', de herstructurering van naoorlogse woonwijken;
- Structuurvisie;
- De werking van de bescherming van de historische binnenstad.

** "ABC, agenda beleid en communicatie van de stadsarchitect van Amersfoort", N. de Vreeze, uitgave Gemeente Amersfoort november 2008*

Arnhem

Luuk Tepe, stadsbouwmeester openbare ruimte

- In functie sinds 1 januari 2007 (Vast, vier jaar)
- Aangesteld via het College van B&W
- Functie vastgelegd in aanstellingsbrief van het College
- Functie is permanent, maar wordt geëvalueerd
- Verschuiving in functie: van aandacht voor detail-niveau (verrommeling) naar visie niveau (vormingverbinding tussen projecten, opschaling naar stadsregio, verbreding openbare ruimte naar economie, woonmilieus en mobiliteit). Daarnaast ontstaat er een groeiende deelname in Q-teams.
- De gemeente Arnhem heeft geen architectuurbeleid

OPDRACHT

‘Help ons de stad mooi te maken’. Het gaat vooral om het stimuleren van een betere kwaliteit van de openbare ruimte met name met betrekking tot beeld en belevingskwaliteit. Dit tracht Tepe te bereiken door inhoudelijke advisering, aanpassing van ontwerpprocessen en door een mentaliteitsverandering bij betrokken medewerkers te bewerkstelligen. Tepe levert nieuw aangelegde openbare ruimtes met een hogere beeld- en belevingskwaliteit dan voorheen. Daarnaast zorgt Tepe er voor dat de openbare ruimte ook in andere stedelijke thema’s onder de aandacht wordt gebracht zoals economische ontwikkeling, woonmilieus, mobiliteitsopgaven, betrokkenheid van bewoners.

Uit functiedocument gemeente Arnhem:

De stadsbouwmeester adviseert over de strategische richting m.b.t. de beeldkwaliteit van de openbare ruimte van de stad op basis van een integraal visie en benadering, neemt initiatieven, stimuleert, enthousiasmeert en coördineert de stadsbrede benadering van de beeldkwaliteit van de openbare ruimte, bewaakt en monitort het vastgestelde beleid m.b.t. de integrale beeldkwaliteit, intervenueert en/of stuurt zonodig bij. De stadsbouwmeester werkt veelal gemeentebreed en dienstoverstijgend.

RELATIES

De relatie met het gemeentebestuur omschrijft Tepe als informeel en losjes. In Arnhem is er raadsbrede steun voor verbetering van de openbare ruimte. Voor Tepe is de relatie met interne medewerkers, directeuren en bijvoorbeeld woningcorporaties belangrijker. De relatie met de afdeling stedenbouw, in Arnhem de afdeling landschap en stedenbouw, is intensief en goed. Hij heeft er voor gewaakt dat er 'dubbel-ops of competentie-strijd' ontstaat binnen de afdeling. Wat de afdeling stedenbouw en landschap doet, doet hij niet. In feite helpt Tepe de afdeling daar waar nodig. De relatie met de welstandscommissie daarentegen is summier. Ook hier geldt geen 'dubbel-ops': wat welstand doet, doet Tepe niet. Zijn rol is niet zozeer toetsend maar meer initiërend en stimulerend.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Steun van directie en betrokken wethouders acht Tepe van cruciaal belang. Dit is ook aanwezig. Daarnaast is overtuigingskracht, gezag, diplomatie en slimheid van groot belang om optimaal te kunnen functioneren. Tepe merkt op dat werken met herkenbare beelden hierin een belangrijke succesfactor is gebleken.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Ditzelfde werk doen voor andere steden, een verdere verbreding en opschaling van de openbare ruimte, de openbare ruimte meer benaderen als onderdeel van stedelijke opgaven. Mobiliteitsopgaven beter integreren in de openbare ruimte. Suprematie van verkeer verminderen. Zelf ontwerpen. Ik ben naast mijn werk voor Arnhem als zelfstandig adviseur werkzaam'.

ACTUELE OPGAVEN

- Betere organisatorische inbedding van de afdeling Verkeer in de gemeentelijke organisatie;
- Beeldkwaliteit als een vanzelfsprekend onderdeel neerzetten in werkwijze gemeentelijk ingenieursbureau;
- Verkeers- en mobiliteitsprojecten beter inpassen in totale openbare ruimte;
- Gemeentelijk woonbeleid verbreden met openbare ruimte;
- Arnhemse ervaringen benutten voor de hele stadsregio Arnhem-Nijmegen Q-teams Rijnboog en Schuytgraaf;
- Inhoudelijke advisering bij lopende openbare ruimte projecten.

Assen

Wybe Nauta, stadsarchitect

- In functie sinds 1 april 2006 (Vast, 1 fte)
- Aangesteld door directeur Stadsontwikkeling namens het College van B&W
- Functie vastgelegd in Functieboek *
- Begonnen als ambassadeur voor Ruimtelijke Kwaliteit en Integraal Werken (op voorlichtings- en informatiebijeenkomsten) en werkt nu meer als diplomaat (achter de schermen)
- Voorzetting van de functie gebeurt op basis van evaluatie
- De gemeente baseert haar beleid op de toekomstvisie "Assen Koerst" dat zich richt op ruimtelijke kwaliteit en een welstandsnota die de kaders zijn voor de welstandscommissie en de ontwikkeling van de stad (Asser School).

OPDRACHT

Zorgen voor continuïteit en samenhang tussen heden en toekomst in de regio. Het accent van de functie ligt op de ruimtelijke kwaliteit in brede zin. De nadruk ligt op stedenbouwkunde en heeft van daar uit raakvlak met architectuur (annex welstandsbeleid).

Uit functieboek gemeente Assen:

"Door initiatieven, advisering en communiceren mede vormgeven aan de ontwikkeling van de stedenbouwkundige omgeving en het ruimtelijk beleid van Assen".

Hoofdtaken

- 1 *Initieert op instigatie van bestuur, MT en/of marktpartijen vanuit specifieke beleidsdocumenten, politieke programma's en eigen ruimtelijke en stedelijke inzichten en vanuit initiatieven van marktpartijen plannen voor ontwerpers;*
- 2 *Communiqueert over de ruimtelijke kwaliteit in- en extern door middel van informatiebijeenkomsten, symposia, fora en kwaliteitsteams;*
- 3 *De stadsarchitect kan ingeschakeld worden in projectgroepen van groot-schalige/complexe stedenbouwkundige importantie.*

Nauta levert (beleids)adviezen, interne adviezen over projectplannen, beeldkwaliteitsplannen, beleidsnota's, overlegreacties op provinciale plannen, regionale plannen en (incidenteel) plannen buurgemeenten. Hij levert een bijdrage aan meningvorming in projectgroepen en beleidsgroepen. Hij draagt bij aan informatie en voorlichtingsbijeenkomsten en aan de kennis opbouw binnen de

organisatie. En hij biedt ondersteuning aan publicaties die de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit, kennis van de stad en historisch besef ondersteunen (b.v. Luchtfotoboek van Assen, Historische Atlas van Assen, bijdragen aan Open Monumentendag e.d.)

RELATIES

Afhankelijk van de politieke agenda is de relatie met het gemeentebestuur informeel. Met Collegeleden is veelvuldig en informeel contact.

Met de afdeling Stedenbouw heeft Nauta een goede informele relatie.

Hij participeert niet structureel in projecten. Eerder is er sprake van informeel 'sparren'. Nauta richt zich verder op het stedelijke netwerk Groningen-Assen.

Hij is de schakel tussen de ambtelijke organisatie van 2 provincies en 12 gemeenten (contactberaad).

De relatie met de welstandscommissie is wisselend. De welstandscommissie adviseert over afzonderlijke bouwplannen. Waar de welstandscommissie samenhang tussen de projecten waarneemt zorgt Nauta voor afstemming.

Bij meningsverschillen is hij soms intermediair naar de eigen organisatie.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Nauta mag zich in principe overal mee bezig houden, maar of dat effectief is betwijfelt hij. Het is volgens hem een kwestie van kansen zoeken en prioriteiten stellen. Nauta heeft geen machtspositie. Dat vindt hij heel belangrijk voor de invulling van de functie. Het gaat hem om inspireren en overtuigen.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Bijdrage leveren aan de kwaliteit van de gebouwde omgeving in Assen in brede zin. Een stadsarchitect moet zich niet alleen op afzonderlijke projecten richten maar op de architectuur van de stad als totaal. Dan is persoonlijk afficheren niet aan de orde. Het gaat om een integrale benadering, om samenhang en symbolische lijnen'.

ACTUELE OPGAVEN

- Structuurvisie;
- Uitwerking van stedelijke transformatiegebieden;
- De positie van Assen in de regio.

Borsele

Maarten Willems, kwaliteitscoördinator

- In functie sinds 1 april 2005 (Extern, 1 dag per 2 weken, vier jaar)
- Aangesteld via het College van B&W
- De functie lijkt stevig verankerd. Willems is de 3e of 4e kwaliteitscoördinator. De gemeente werkt aan een nieuwe functieomschrijving waarbij de opdracht van de kwaliteitscoördinator verder wordt uitgewerkt. Gedacht wordt aan een functie waarbij de kwaliteitscoördinator ook een rol gaat spelen bij de welstandsbeoordeling. Willems probeert steeds vroeger bij het ontwerpproces betrokken te worden.
- De gemeente Borsele heeft een architectuurbeleid

OPDRACHT

Het bewaken van de ruimtelijke kwaliteit van de gemeente. De opdracht spits zich toe op de gebouwde omgeving. De kwaliteitscoördinator heeft als taak om in de planvoorbereiding de beeldkwaliteit te bewaken en in de uitvoeringsfase te zorgen dat de geplande kwaliteit ook wordt uitgevoerd. Daarnaast vervult de coördinator een rol bij de ontwikkeling van specifieke plannen waar ruimtelijke kwaliteit een afzonderlijk thema is. Ook is hij nauw betrokken bij de invulling van complete bestemmingsplannen of afzonderlijke bouwlocaties. De aspecten die hij toetst betreffen zowel stedenbouwkundige, als welstandseisen.

Voor deze bouwplannen is hij ook degene die vaststelt of individuele bouwplannen aan de kwaliteitscriteria voldoen, voordat formele welstandstoetsing plaatsvindt. Tenslotte wordt hij betrokken bij het opstellen van beeldkwaliteitsplannen en de afstemming hiervan ten aanzien van de openbare ruimte, zoals straatwerk, straatmeubilair en beplanting. Het gaat in dit alles hoofdzakelijk om stimuleren.

RELATIES

Er is een langdurige en productieve werkrelatie met het gemeentebestuur. Willems kent het gebied goed, omdat hij al voor 2005 actief was in de welstand. Het is volgens Willems van essentieel belang het werkgebied optimaal te kennen. Hoe is een bepaalde ruimtelijke structuur en ruimtelijke kwaliteit ontstaan? De gemeente Borsele werkt voornamelijk met externe adviseurs. Binnen de diverse afdelingen zijn werkgroepen opgericht, die in een zo vroeg mogelijk stadium bij de ontwikkeling van een stedenbouwkundig plan worden betrokken. Door een integrale manier van werken ontstaan plannen die breed gedragen worden.

Wat de relatie met de welstandscommissie betreft. Een opdrachtgever werkt in overleg met Willems aan het plan. Vervolgens gaat het plan naar de welstand waarvoor hij eventueel een bemiddelende rol heeft.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Het is volgens Willems de kunst een klimaat te ontwikkelen, waarbij kwaliteit vanzelfsprekend wordt. Daarnaast gaat het om het continue zoeken naar integrale oplossingen.

In dit kader organiseert de gemeente excursies naar voorbeeldprojecten. Rondom de EU aanbesteding van de verbouwing van het gemeentehuis in Borsele is bijvoorbeeld een excursie gemaakt naar de vernieuwbouw van het gemeentehuis in Oss waarbij hij als architect betrokken is. Om meer vat te krijgen op het bouwen in landschappelijk waardevolle gebieden is een excursie gemaakt naar Insel Hombroich. Op dit moment ziet men een enorme drang tot het realiseren van dertiger jaren architectuur. Om deze reden is een bezoek gebracht aan een aantal karakteristieke projecten uit deze bouwperiode.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Ik probeer te stimuleren onder andere door plaatselijke architecten uit te dagen. Maar ook door te bevorderen dat architecten uit andere delen van het land hier naartoe worden gehaald'.

ACTUELE OPGAVEN

- Verbouwing van het gemeentehuis;
- Inbreidingslocatie in 's/Heerabtskerke, hiervoor is het noodzakelijk een groot bedrijf te verplaatsen naar een landschappelijk waardevol gebied;
- Nieuwe woningbouw in het kleinschalige centrum waar ruimte voor is ontstaan door verplaatsing van een supermarkt;
- Uitbreiding monumentale gereformeerde kerk. Willems onderzoekt samen met de opdrachtgever en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de mogelijkheden en bereidt de architectenselectie voor.

Enschede

Ton Schaap, stadsstedenbouwer

- In functie sinds 2004 (Extern, 1 dag per week)
- Aangesteld op verzoek van wethouder Roelof Bleker. De wethouder merkte bij Roombeek het belang op van een consequente stedenbouwkundige visie op de plantontwikkeling.
- Over opvolging is niets vastgelegd. De positie is redelijk verankerd. Schaap vermoedt dat ze hiermee doorgaan, want het blijkt te werken, deze functie levert een bijdrage.
- Ontwikkeling in functie: van experiment naar vanzelfsprekende rol.

OPDRACHT

'Lastige projecten vlottrekken en de afdeling stedenbouw een nieuw ontwerp-elan geven'. Er lag een heel gedegen welstandskader, maar dat is toetsend en achteraf. Wat je volgens Schaap moet hebben is een stedenbouwkundig plan dat de openbare ruimte en de bouwopgave integreert. In Enschede is men de afgelopen vijf jaar tot een visie op de binnenstad gekomen. Schaap geeft aan dat dit dus niet iets is wat hij alleen heeft gemaakt, maar het is wel met en door de functie van stadsstedenbouwer ontstaan.

RELATIES

Volgens Schaap is vijf dagen per week voor deze functie niet nodig, maar twee zou goed kunnen. Hij is van mening dat je bij mensen binnen moet kunnen lopen. Hiervoor is het dan wel belangrijk dat je er voldoende bent. Hij werkt direct voor het College en indirect voor de Raad. Er is een goede verstandhouding met de wethouder. Ook heeft hij contact met de Raad om plannen toe te lichten. Schaap is de aanjager van de dienst stedenbouw, maar hij geeft geen leiding aan de afdeling. Met de welstandscommissie heeft Schaap geen formele relatie. Hij gaat er geregeld naar toe omdat hij het belangrijk vindt om hen te zien en te horen. 'Als je kan praten kan je het plan beter maken, dan wordt het leuk'.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Ik ben vooral geïnteresseerd in dichte, stedelijke gebieden. Ik wil er mijn energie in steken dat het daar goed komt'.

ACTUELE OPGAVEN

De integratie van het ziekenhuis en de spoorzone in de stad zijn belangrijke opgaven voor de komende tijd. Verder is het voor steden als Enschede belangrijk dat de stad in beeld komt als woonplek voor de top van de markt.

Groningen

Tjerk Ruimschotel, supervisor stedenbouw
Niek Verdonk, stadsbouwmeester

- Tjerk Ruimschotel is sinds 2001 in dienst, vanaf 2004 supervisor stedenbouw (Vast, 10/10 fte)
Niek Verdonk is sinds 2004 in functie (Vast, 06/10 fte)
- Beiden aangesteld door het College van B&W
- Functies vastgelegd in een B&W- besluit
- Sinds hun aanstelling heeft zich geen ontwikkeling of verschuiving in de functie voorgedaan.
- Over opvolging is nog niets vastgelegd. Dit manco, zoals Tjerk Ruimschotel het noemt, zal in de actualisering van de Architectuurnota worden rechtgezet.

OPDRACHT

De opdracht van de supervisor stedenbouw is zorg dragen voor stedenbouwkundige kwaliteit op alle schaalniveaus. Hij is verantwoordelijk voor het welstands- en hoogbouwbeleid en troubleshooter bij strategische bouwplannen. De supervisor levert beleidsnota's op het gebied van het welstandsbeleid, hoogbouwbeleid, stedenbouwkundige plannen inclusief plannen voor de beeldkwaliteit en het publieke domein. Daarnaast draagt hij zorg voor opleidingsbegeleiding.

De opdracht van de stadsbouwmeester is het stimuleren van de kwaliteit van de architectuur. De stadsbouwmeester is verantwoordelijk voor het architectuurbeleid in het algemeen en de productie van architectuur in het bijzonder. Hij levert een beleidsnota op het gebied van de architectuur en adviezen met betrekking tot architectenkeuze. Hij neemt deel aan beoordelingscommissies voor meervoudige opdrachten.

RELATIES

Zowel de supervisor stedenbouw als de stadsbouwmeester hebben een informeel, intensief en betrokken relatie met het gemeentebestuur. Met de wethouder is maandelijks overleg. De senior stedenbouwkundig ontwerper van de afdeling Stedenbouw (in Groningen: heet de afdeling Ruimtelijke Plannen) is ook supervisor stedenbouw. De stadsbouwmeester heeft een autonome positie binnen de directie Stadsontwikkeling. De relatie met de welstandscommissie, dat via de beleidsnota's verloopt, ervaart de supervisor stedenbouw als informeel en indirect. De stadsbouwmeester heeft geen zitting in de welstandscommissie.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Ruimte creëert de supervisor stedenbouw door aansluiting te zoeken bij de actoren en wensen van anderen. Daarnaast door ruimte voor anderen te creëren, waardoor ruimte voor eigen belangen ontstaat. 'Maar dat alles', zo stelt Tjerk Ruimschotel, 'niet altijd, en niet tegen elke prijs.' Het gaat om een intelligente, werkbare mix van "freischwebende Intelligenz" en met beide benen op de grond te blijven. De stadsbouwmeester creëert ruimte door het onderhouden van intensief contact met de gemeentelijke projectleiders, directeuren, particulieren en institutionele opdrachtgevers en architecten uit de stad en daarbuiten.

PERSOONLIJKE AMBITIES

Tjerk Ruimschotel: 'De functie(s) min of meer overbodig maken doordat ruimtelijke kwaliteit in de meest brede betekenis van het woord de plannen en realisaties volledig doordrenkt.'

Niek Verdonk: 'De positie van het ontwerpen versterken. Zowel binnen de ambtelijke organisatie als bij alle andere bij de stad en de stadsontwikkeling betrokkenen'.

ACTUELE OPGAVEN

- Binnenstad: Grote Markt- Forumgebouw, aanleg tramlijnen;
- Bedrijventerrein Westpoort;
- Eemskanaalzone;
- Hoogbouwadviesgroep;
- Zuidelijke Ringweg;
- Manifestaties: Intense Laagbouw en Jongerenhuisvesting.

Haarlem

Max van Aerscot, stadsbouwmeester

- In functie sinds maart 2008 (Extern, vier dagen per week, drie jaar)
- Aangesteld via het College van B&W met telkens een verlenging
- Functie is vastgelegd in een overeenkomst met het stadsbestuur
- Anders dan zijn voorgangers is Max van Aerscot niet benoemd tot stadsarchitect, maar tot stadsbouwmeester
- Op voorstel van de stadsbouwmeester is een nota Ruimtelijke Kwaliteit in ontwikkeling waarin onder andere ambities ruimtelijke ontwikkeling en architectuurbeleid worden vastgelegd. Hiermee wordt tevens voldaan aan welstandsnotaverplichting.

OPDRACHT

De wijziging van stadsarchitect naar stadsbouwmeester betekent ruimere bevoegdheden, een bredere opdracht en een actievare rol. De stadsbouwmeester adviseert het College van B&W en de Commissie Welstand en Monumenten bij vraagstukken rond stedelijke ontwikkeling, over ruimtelijke kwaliteit, over toetsing van ruimtelijke kwaliteit (welstand) en is inhoudelijk adviseur van de ambtelijke organisatie, te weten staffunctie afdeling ruimtelijk beleid.

RELATIES

De relatie met gemeentebestuur is formeel en intensief. De stadsbouwmeester maakt in Haarlem deel uit van de staf wethouder en ruimtelijk beleid. Hij heeft frequent bilaterale afspraken met directie en afdelingmanagers.

Wat betreft de relatie met de afdeling stedenbouw geeft Van Aerscot aan dat hij een staffunctie vervult bij afdeling ruimtelijk beleid en hij regelmatig overleg heeft met afdelingmanagers.

De Haarlemse welstandscommissie is per juli 2008 op voorstel van Van Aerscot opgeheven. De formele welstandstoetsing gebeurt nu ambtelijk, door één of twee personen, voor wat betreft “kleine” plannen. Daarnaast kent Haarlem nu een Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit waarvoor Van Aerscot het format geschreven heeft. Doel van deze commissie is vroegtijdig over het leeuwendeel van de Ruimtelijke Ordenings projecten te kunnen adviseren.

De Haarlemse nota Ruimtelijke Kwaliteit is bovendien een soort ‘bidbook’ voor alle bouwplannen en omschrijft tevens de ambities van de stad met betrekking ruimtelijke ontwikkeling. Dat gecombineerd met de inhoudelijke voorbespreking in deze commissie levert in de praktijk op dat plannen bij de aanvraag van de bouw aanvraag meestal hamerstukken zijn.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Participeren in alle gelederen van wijkniveau tot directie-organisatie en bovendien zichtbaar zijn.

PERSOONLIJKE AMBITIES

‘Verwachtingen managen en voldoen aan en halen van geformuleerde opdracht’.

ACTUELE OPGAVEN

- Openbaar Vervoer en bereikbaarheid;
- Verdichting/compacte stad;
- Grootschalige openbare ruimte projecten;
- De ruimtelijke kwaliteit op infrastructuur;
- Stadsentree's (oost-, noordzijde);
- De positie van Haarlem in de regio, MRA en de Randstad;
- Aandacht voor monumentenbeleid.

Haarlemmermeer

Fred Kaaij, stadsarchitect

- In functie sinds 1998 (Vast)
- Aangesteld via het College van B&W
- Functie is officieel vastgelegd en wordt jaarlijks beoordeeld in de directie.
- Sinds zijn aanstelling is zijn functie altijd redelijk stabiel geweest.
'Het ene College is intenser dan het andere'.
- De gemeente Haarlemmer heeft geen vastgesteld architectuurbeleid.

OPDRACHT

De opdracht komt neer op het stimuleren van kwaliteit op het gebied van architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur en beeldende kunst. Dit door in de processen een rol te spelen en dit ook naar buiten te brengen in symposia, publicaties en interviews. Daarnaast is hij betrokken bij architectenkeuzes, Europese aanbestedingen, heeft hij zitting in Q-teams en superviseert hij grote projecten. Kaaij levert veelal geen solo werken, maar eindproducten waarbij hij waakt over kwaliteit of beeldkwaliteit. Hij heeft een bijdrage geleverd aan publicaties zoals het Vinex magazine en het boek over Haarlemmermeerse bruggen. Ook wijken die hij superviseerde noemt hij eindproducten.

RELATIES

Afhankelijk van het project is de relatie met het gemeentebestuur losjes en intensief.

Hij heeft geen vastgestelde relatie met de afdeling stedenbouw.

Voor de welstandscommissie is hij adviseur.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Is volgens Kaaij vooral een zaak van tactisch manoeuvreren.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Altijd gaan tot zover als het kan'.

ACTUELE OPGAVEN

Opgaven in veel schalen van omgelegde Ag tot Westflank.

- In functie sinds februari 2008 (Vast)
- Functie vastgelegd in functieprofiel
- Over opvolging is niets vastgelegd
- De gemeente Oss heeft een architectuurbeleid.

OPDRACHT

De stadsontwerper is gevraagd en ongevraagd direct adviseur voor het College B&W.

De functie is onderdeel van het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Het opstellen van het architectuurbeleid behoort dat één van zijn taken.

RELATIES

De relatie met het gemeentebestuur is in de praktijk veelal direct, informeel en intensief. Zijn rol behelst het inhoudelijk aansturen van de ontwerpers op de afdelingen stedenbouw, landschap en openbare ruimte. Daarnaast is Hagreis voorzitter van het wekelijks ontwerpersoverleg. Minstens één keer per maand heeft Hagreis overleg met de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit. Hij agendeert onderwerpen en brengt kaders in van opgaven. Hagreis is 'verbindingsofficier' tussen de ambtelijke organisatie en de Commissie Ruimtelijk Kwaliteit.

PERSOONLIJKE AMBITIES

'Creëren van condities, waarbij met liefde, zorgvuldigheid en kennis ontworpen wordt aan stad en regio. De lat omhoog !!!'

ACTUELE OPGAVEN

- Visie Stadscentrum;
- Opgaven stadscentrum: De Wal met V&D en TBL (Titus Brandsma Lyceum);
- Spoorzone;
- Grote Kerk en Fraterstuin;
- Talentencampus en Sibeliuspark;
- Herontwikkeling ziekenhuisterrein;
- Weg van de Toekomst, Visie buitengebied en strategische woningbouw-opgave (locaties na 2015)

Sneek

Frans Tolsma, architect/projectleider
Tony Douma, architect/stedenbouwkundige/projectleider

- Beiden aangesteld door het College van B&W
- Functies vastgelegd in P&O-functieboek
- Omdat de gemeente Sneek wellicht na fusie van vijf gemeenten per 2011 een regiegemeente wordt, is de toekomst van de stadsarchitect onzeker.
- De gemeente Sneek heeft een architectuurbeleid.

OPDRACHT

Frans Tolsma en Tony Douma hebben naast het vormgeven van gebouwen, bruggen en stedenbouwkundige plannen de opdracht supervisie te voeren over architectonische en stedenbouwkundige projecten. Zij zitten in diverse projectgroepen en zijn betrokken bij het opstellen van het architectuurbeleid.

RELATIES

De relatie met het gemeentebestuur is intensief. Tolsma en Douma hebben een breed netwerk opgebouwd binnen het bestuur. Er is veelvuldig sprake van terugkoppeling in portefeuillehouderoverleg en beiden nemen deel aan de raadscommissievergaderingen. De relatie met de afdeling stedenbouw is goed. De gemeente Sneek heeft een afdeling Ontwerp & Realisatie. De afdeling stedenbouw valt hieronder. Wat betreft de relatie met de welstandscommissie is het zo dat de gemeente Sneek voor bijzondere projecten zogenaamde welstandkwaliteitsteams heeft aangesteld. Beiden nemen zitting in deze teams.

RUIMTE CREËREN OM OPTIMAAL TE KUNNEN FUNCTIONEREN

Voorwaarde om optimaal te kunnen functioneren is volgens Tolsma en Douma om als supervisor binnen de ambtelijke organisatie onafhankelijk te kunnen opereren.

PERSOONLIJKE AMBITIES

Frans Tolsma en Tony Douma: 'Geen genoegen nemen met middelmaat, streven naar kwaliteit. Gedrevenheid binnen het vakgebied, collega's in projectgroepen enthousiasmeren'.

ACTUELE OPGAVEN

- Restauratie/nieuwbouw stadsstins;
- Restauratie/nieuwbouw centrum voor de kunsten;
- Herindeling van de binnenstad.

Zwindrecht

Marcel van Dijk en Arie Huisman,
beleidsontwikkelaars

- Marcel van Dijk is in functie sinds 1990 (Vast, fulltime)
Arie Huisman is in functie sinds 1991 (Vast, fulltime)
- Het beleid op dit terrein is jong en nog in ontwikkeling. Beiden staan aan het begin van een nieuwe, meer integrale manier van werken.
- Er is geen formeel beleidskader dat alle aspecten van het architectuurbeleid samenvat. In het verleden werkte de gemeente vooral vanuit losse plannen, w.o. beeldkwaliteitplannen. Het beleid was nogal impliciet, gefragmenteerd. Met de integrale werkwijze wordt geprobeerd aan samenhang te werken, ook op de langere termijn.

OPDRACHT

Van Dijk en Huisman proberen als geheugen en als geweten te functioneren. Als beleidsontwikkelaars zijn zij op veel niveaus inzetbaar: bij de formulering van het algemeen beleid, maar ook op projectniveau. De formele taakomschrijving vinden zij niet zo belangrijk. Het gaat er volgens hun om dat je de kans krijgt om op allerlei niveaus aan kwaliteit te werken.

RELATIES

Er is een goede relatie met het gemeentebestuur. Het werk van de beleidsontwikkelaars past goed in de prioriteiten die het College stelt. Aan de andere kant geven zij aan dat het lange termijn belang altijd moeilijk ligt in een politieke omgeving. De kerntaak van de bestuurder is om afwegingen te maken. Het belang dat zij bepleiten is er één te midden van andere belangen. Van Dijk is zelf beleidsontwikkelaar stedenbouw. Samen borgen zij kwaliteit in de structuurvisie en bestemmingsplannen. Maar tegelijkertijd benadrukken zij dat het uiteindelijk vooral om kennis en geheugen gaat. Zo werkt het bijvoorbeeld in je voordeel als de wethouder stedenbouwkundige is en er ambtenaren zijn die lang genoeg meedraaien. Ze werken samen met de welstandscommissie. Het streven is, om in een vroeg stadium overleg te hebben over plannen. Van Dijk beperkt zich meestal tot het toelichten van de stedenbouwkundige aspecten.

PERSOONLIJKE AMBITIES

‘Wat wij doen berust mede op een persoonlijke invulling van onze functie. Maar het is niet iets dat je alleen doet. Het is goed dat we er allebei vanuit onze eigen plek aan trekken. Je kunt elkaar aanvullen en scherp houden. Misschien

zou je het met 3 of 4 mensen moeten doen. Verder: geschiedenis is belangrijk voor de identiteit van de plek, maar je moet een manier vinden om ook ruimte te maken voor nieuwe elementen'.

ACTUELE OPGAVEN

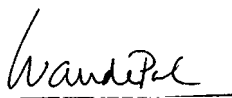
Volgens Van Dijk en Huisman biedt de economische crisis kansen om iets bijzonders te doen met locaties waar de aanleg van bedrijventerreinen wordt uitgesteld. Het bedrijventerrein Bakestein is volgens hen een succes, maar er is onderschat dat zo'n nieuwe locatie oude terreinen kan leegzuigen. Verder zien zij een uitdaging om een oplossing te vinden voor de groeiende vraag naar privéruimte, die een druk legt op het collectieve belang. En vragen zij zich af hoe om te gaan met de schaalvergroting van bijvoorbeeld evenementen.

Een netwerk van bouwmeesters

Dit boek roept gemeenten en provincies op om, in navolging van het rijk, stadsbouwmeesters een herkenbare positie te geven binnen de organisatie. Zoals de Rijksbouwmeester vanuit de vakinhoud en vanuit het ontwerp meedenkt over ruimtelijke inrichtingsplannen, zo zie ik eenzelfde taak weggelegd voor stadsbouwmeesters en provinciale bouwmeesters. Niet belerend, maar collegiaal, adviserend en stimulerend in de meest zuivere vorm. Daarmee bedoel ik onafhankelijk, deskundig, enthousiast en door vakinhoud gedreven!

Met de decentralisatie van zoveel taken en bevoegdheden naar gemeenten en provincies, is er behoefte aan een onafhankelijke deskundige die alle sectorale ruimtelijke plannen en projecten visualiseert, integreert, en op zijn effecten toetst om te komen tot die plannen die in zijn geheel doordacht zijn. Als we al die plannen realiseren, hoe gaat dat er dan uitzien? Wordt dat de stad die we met elkaar willen hebben? Leveren alle ruimtelijke plannen een sfeer en een stedelijkheid op die wij met elkaar nastreven? Dit zijn bij uitstek de vragen en opdrachten die aan bouwmeesters voorgelegd kunnen worden.

Het is een zoektocht naar de wijze waarop een bouwmeester binnen zijn eigen context het best tot zijn recht kan komen. Het is maatwerk per gemeente. Om elkaar daarbij te helpen, bied ik aan bij wijze van start, om het nieuwe elan van de stadsbouwmeesters te ondersteunen, en te helpen een netwerk op te bouwen van bouwmeesters binnen de overheidslagen. Hierbij maak ik graag gebruik van de diensten van Architectuur Lokaal. U kunt op mij rekenen!

Liesbeth van der Pol
Rijksbouwmeester

Literatuurlijst

“ABC, agenda beleid en communicatie van de stadsarchitect van Amersfoort”,
N. de Vreeze, Gemeente Amersfoort, november 2008

“C.B. van der Tak, Stadsarchitect tussen modernisme en traditie, 1929-1945”,
M. Cramer en A. Groot, Uitgeverij TOTH, Bussum 2007

“Den Haag, Maarten Schmitt”, Maarten Schmitt, 010 Uitgevers Rotterdam,
2009

“De grote uitleg van Amsterdam. Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw”,
J.E. Abrahamse, Uitgeverij Toth, Bussum 2010

“De stadsarchitect: relikwie uit het verleden of superman voor bestuurlijk
onvermogen”, C. Jansen en V. Kompier, Architectuur Lokaal 5/1994

“De stadsarchitect van Haarlem”, Thijs Asselbergs in: Architectonische
kwaliteit als opdracht voor openbaar bestuur, NAI, Rotterdam 1991

“De Rijksbouwmeesters, twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwen-
dienst en zijn voorlopers”, C. van der Peet en G. Steenmeijer, Uitgeverij 010,
Rotterdam 1995

“Functie van Stadsarchitect op z'n retour”, Binnenlands Bestuur, 28 oktober
1994

“Noodzakelijk, maar risicovol avontuur: stadsbouwmeester in Delft”,
Indira van 't Klooster, Architectuur Lokaal 71/2010

“Stadsarchitect en bestuurlijke cultuur”, J.E. Abrahamse, Architectuur Lokaal
6/1994

“Timmermeester, opzichter of architect”, Wim de Wagt, Gemeente Haarlem, 1993

“Stadsarchitect in stedenbouwjungle”, C. Overdijk, Binnenlands Bestuur, september 2009

“Wat doet de stadsarchitect ? Een landelijke inventarisatie”, Indira van 't Klooster, Architectuur Lokaal 52/2006

“Wandelend architectuurbeleid. Stadsarchitect in Haarlemmermeer”, Indira van 't Klooster, Architectuur Lokaal 56/2006

“Zes eeuwen stadsarchitecten in Haarlem., Wim de Wagt, Gemeente Haarlem, 2009. Geactualiseerde uitgave van “Timmermeester, opzichter of architect?” (1993).

Vijfhuizen, Haarlemmermeer. Stadsarchitect Fred Kaaij was supervisor over deze wijk. Foto Architectuur Lokaal

Nieuwdorp, Borsele. Voormalige kerkgebouw verbouwd tot vijf appartementen. Kwaliteitscoördinator Maarten Willems ontfermt zich over de beeldkwaliteit in planvoorbereiding en uitvoeringsfase. Foto Maarten Willems.

Heinkenszand, Borsele. Voordat formele welstandstoetsing plaatsvindt toets kwaliteitscoördinator Maarten Willems of voldaan is aan de kwaliteitscriteria. Foto Maarten Willems.

Bijlage 1

Onderstaande adressenlijst is onder andere gebaseerd op een landelijke inventarisatie van Architectuur Lokaal in 2009. Aanvullingen of correcties kunt u doorgeven aan maaike.vanbeusekom@arch-lokaal.nl

Gemeente

Gemeente Almere

Winy Maas, Stadsarchitect
MVRDV Architecten
Schiehaven 15
3024 EC Rotterdam
T 010 - 4772860
E office@mrvd.nl

Gemeente Amersfoort

Noud de Vreeze, Stadsarchitect
Postbus 4000
3800 AE Amersfoort
T 033 - 4694665
E asg.devreeze@amersfoort.nl

Gemeente Alphen aan de Rijn

Gunnar Daan,
Coördinerend architect stadscentrum
Ropsterwei 5
9137RH Oosternijkerk
T 0519 - 242262
E info@gunnardaan.nl

Gemeente Arnhem

Luuk Tepe,
Stadsbouwmeester Openbare Ruimte
Postbus 9200
6800 HA Arnhem
T 026 - 3571586
E luuk.tepe@arnhem.nl

Gemeente Assen

Wybe Nauta, Stadsarchitect
Postbus 30018
9400 AA Assen
T 0592 - 366214
E w.nauta@assen.nl

Gemeente Best

Cornelis van de Ven, Stadsbouwmeester
Begijnenhof 4-6
5611 EL Eindhoven
T 040 - 2507700
E cees.van.de.ven@vfo-arch.nl

Gemeente Borsele

Maarten Willems, Kwaliteitcoördinator
Architectenbureau De Twee Snoeken
Postbus 659
5201 AR 's-Hertogenbosch
T 073 - 6140408
E architect@tweesnoeken.nl

Gemeente Den Haag

Hans Kuiper, Hoofd afdeling Stedenbouw
Spui 70
2511 BT Den Haag
T 070 - 3534942
E hans.kuiper@denhaag.nl

Gemeente Deventer

Jan Nakken, Stadsontwerper
Postbus 5000
7400 GC Deventer
T 0570 - 693911
E gemeente@deventer.nl

Gemeente Enschede

Ton Schaap, Stadsstedenbouwer
Postbus 173
7500 AD Enschede
T 053 - 4815509
E t.schaap@enschede.nl

Gemeente Groningen

Niek Verdonk, Stadsbouwmeester

Postbus 7081

9701 JB Groningen

T 050 - 3679111

E n.verdonk@roez.groningen.nl

Gemeente Groningen

Tjerk Ruimschotel, Supervisor stedenbouw

Postbus 7081

9701 JB Groningen

T 050 - 3678111

E t.c.ruimschotel@roez.groningen.nl

Gemeente Haarlem

Max van Aerschot, Stadsbouwmeester

Gedempte Oude Gracht 45-47

2011 GL Haarlem

T 023 - 5113990

E maerschot@haarlem.nl

Gemeente Haarlemmermeer

Fred Kaaij, Stadsarchitect

Postbus 250

2130 AG Hoofddorp

T 023 - 5676106

E f.kaaij@haarlemmermeer.nl

Gemeente Hengelo

Wim Oosterhuis,

Senior-stedenbouwkundige

Postbus 18

7550 AA Hengelo

T 074 - 2459802

E w.oosterhuis@hengelo.nl

Gemeente Hilversum

Hans Ruijssenaars, Supervisor wijk Liebergen

Hans Ruijssenaars architecten

Barentszplein 7

1013 NJ Amsterdam

T 020 - 5304830

E info@ruijssenaars.nl

Gemeente Leiden

Maarten Schmitt, Stadsstedenbouwer

Postbus 9100

2300 PC Leiden

T 071 - 5167803

E m.schmitt@leiden.nl

Gemeente Midden-Delfland

Roel Bakker,

Supervisor Harnaschpolder/Lookwest

BGSV bureau voor stedenbouw,

Boompjes 55

3011 XB Rotterdam

T 010 - 2400540

E roelbakker@bgsv.nl

Gemeente Oss

Martin Hagreis, Stadsontwerper

Raadhuislaan 2

5384 BA Oss

T 0412- 629107

E m.hagreis@oss.nl

Gemeente Rotterdam (ds+V)

Mercè de Miguel i Capdevila,

Inhoudelijk hoofd stedenbouw

Postbus 6699

3002 AR Rotterdam

T 010 – 4895066

E m.demiguelicapdevila@dsv.rotterdam.nl

Gemeente Sneek

Tonny Douma, Architect,

stedenbouwkundige/ projectleider

Postbus 10.000

8600 HA Sneek

T 0515 - 485252

E t.douma@sneek.nl

Gemeente Sneek

Frans Tolsma, Architect/ projectleider

Postbus 10.000

8600 HA Sneek

T 0515-485271

E f.tolsma@sneek.nl

Gemeente Valkenburg aan de Geul

Wiel Arets, Stadsarchitect

Postbus 998

6300 AZ Valkenburg

T 043 - 6099292

E info@valkenburg.nl

Gemeente Zwijndrecht

*Marcel van Dijk en Arie Huisman,
Beleidsontwikkelaars
Stedenbouwkundig beleid & ontwikkeling*
Postbus 15
3330 AA Zwijndrecht
T 078 - 6206615
E mdijk@zwijndrecht.nl,
ahuisman@zwijndrecht.nl

Provincie

Groningen

Theo Hoek, Provinciaal Bouwmeester
Postbus 610
9700 AP Groningen
T 050 - 3164865
E t.hoek@provinciegroningen.nl

Noord-Holland

*Miranda Reitsma, Provinciaal Adviseur
Ruimtelijke Kwaliteit*
Postbus 3007
2001 DA Haarlem
T 023 - 5143618
E reitsmam@noord-holland.nl

Overijssel

*Hilde Blank, Atelierleider Atelier Overijssel,
werkplaats voor Ruimtelijke Kwaliteit
BVR adviseurs*
Veerhaven 7
3016 CJ Rotterdam
T 010 - 2251410
E hilde.blank@bvr.nl

Utrecht

*Han Lörzing, Provinciaal Adviseur
Ruimtelijke Kwaliteit*
Dorpsstraat 1b
Postbus 115
3980 CC Bunnik
E lorzing@kwaliteit-in-utrecht.nl

Zuid-Holland

*Eric Luiten, Provinciaal Adviseur
Ruimtelijke Kwaliteit*
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
T 070 - 4416806
E eaj.luiten@pzh.nl

Rijk

Atelier Rijksbouwmeester

Liesbeth van der Pol, Rijksbouwmeester
Postbus 20952, IPC 420
2500 EZ 's Gravenhage
T 070 - 3398998
E rijksbouwmeester@minvrom.nl

Atelier Rijksbouwmeester

*Wim Eggenkamp,
Rijksadviseur voor het Cultureel erfgoed*
Postbus 20952 (ipc 420)
2500 EZ Den Haag
T 070 - 3391381
E nicole.smeets@minvrom.nl

Atelier Rijksbouwmeester

*Yttje Feddes,
Rijksadviseur voor het Landschap*
Postbus 20952 (ipc 420)
2500 EZ Den Haag
T 070 - 3394919
E rienke.groot@minvrom.nl

Atelier Rijksbouwmeester

*Ton Venhoeven,
Rijksadviseur voor de Infrastructuur*
Postbus 20952 (ipc 420)
2500 EZ Den Haag
T 070 - 3394993
E zynat.sahebal@minvrom.nl

Spoor

Bureau Spoorbouwmeester

Koen van Velsen, Spoorbouwmeester
Postbus 2038
3500 GA Utrecht
T 030 - 2353704
E koen.vanvelsen@spoorbouwmeester.nl

Maarten Schmitt, ex-stadsstedenbouwer Den Haag:
'Een stadsarchitect is architectuurbeleid. Ook als
er geen architectuurnota is. Hij bepaalt hoe de stad
eruit ziet, hij verbeeldt en verwoordt visies.'

Ton Schaap, Enschede: 'Het probleem met de Nederlandse
stedenbouw van de laatste decennia is, dat het
publieke domein inmiddels wordt bepaald door
technici (zoals verkeerskundigen) en anderzijds door
ontwikkelaars en architecten die vooral naar losse
gebouwen kijken. Die technici raken ook nog eens
steeds verder gespecialiseerd. Niemand houdt in de
gaten of je ook prettig rondwandelt in het resultaat.
Daarom is het zo belangrijk dat er nu in Enschede
over het geheel wordt nagedacht. Ik ben van mening dat
een stad zelf zijn openbare ruimte moet ontwerpen.'

Maarten Schmitt, ex-stadsstedenbouwer Den Haag:
'Het gemeenschappelijk kader voor stadsarchitecten is
stedenbouwkundig. Zijn aandacht mag niet teveel naar
architectuur gaan. Het moet gaan over context, niet
over stijl. Een stadsarchitect moet kaders bepalen,
dat kan hij als hij weet wat de opgave is.'

Over de OPDRACHT die de stadsbouwmeesters
hebben meegekregen:

In Oss:
organiseren van ruimtelijke kwaliteit

In Amersfoort:
kralen rijen, samenhang tot stand brengen

In Arnhem:
stadsbreed stimuleren van openbare ruimte
(beeld en belevingskwaliteit)

In Assen:
continuïteit/samenhang tussen heden en
toekomst en de regio

In Groningen:
stedenbouwkundige kwaliteit op alle
schaalniveaus

In Rotterdam:
strategisch verantwoordelijke voor alle
inhoudelijke bijdragen van de dienst, voorin
het proces. Kwaliteit bewaken, sturen,
ontwikkelen en uitvoeren.

Bijlage 2: verslag van de bijeenkomst op 30 september 2009

Superman in de stad #1 30 september 2009, BNA Amsterdam

De eerste bijeenkomst van Superman in de stad vond plaats in Amsterdam. Een gezelschap van stadsarchitecten, stadsbouwmeesters en belanghebbenden uit heel Nederland vergaderden op verzoek van de BNA op hun hoofdkantoor, onder voorzittersschap van Maarten Schmitt, voormalig stadsstedenbouwer van de gemeente Den Haag. Deze eerste bijeenkomst was bedoeld om een ruimtelijke en strategische agenda op te stellen voor een tweede bijeenkomst op 28 oktober 2009.

Inleiding

‘Ik ben blij dat jullie bestaan!’ zo liet Liesbeth van der Pol het gezelschap weten. De Rijksbouwmeester was in haar soortgelijke rol als adviseur van het Rijk met een gevoel van ‘one family affair’ naar de bijeenkomst gekomen. Als Rijksbouwmeester benadrukte ook zij het belang van het bestaan van de stadsarchitect en het belang van dergelijke bijeenkomst. ‘Hoe meer we elkaar goed weten te vinden, hoe beter we gezamenlijk aan kwaliteit kunnen werken.’ Er zijn naar haar idee te weinig onafhankelijke strijders voor de ruimtelijke kwaliteit. Maar om het allerbeste van ontwerpers in te kunnen zetten, moet volgens de Rijksbouwmeester ook het beste van de bestuurlijke mogelijkheden naar boven gehaald worden. Het is volgens haar een gedeelde mentaliteit die de stadsarchitect samenbrengt. Deze mentaliteit moet ingezet worden om het hele kwaliteitsbestel binnen gemeente, provincie en rijk, maar ook binnen onder-

Noud de Vreeze, Max van Aerschot en Liesbeth van der Pol. Foto Architectuur Lokaal.

nemingen kracht bij te zetten. Tegelijkertijd moet rekening gehouden worden met veranderingen in het opdrachtgeverschap (bijvoorbeeld DBFMO) en veranderingen in de opgave. Het werk van de architect en het maken van kwaliteit is als gevolg hiervan niet meer hetzelfde. Het is belangrijk dit niet als een probleem te zien, maar als een nieuw gegeven.

Als aanzet tot de discussie vertelden initiatiefnemers Max van Aerschot en Noud de Vreeze over hun rol en positie als stadsarchitect. Open en bevlogen spraken zij over hun ambities, maar maakten zij ook hun zorgen en onzekerheden kenbaar. Max van Aerschot werd in Haarlem in 2008 aangesteld als stadsbouwmeester omdat het College meer regie wilde voeren op de ruimtelijke ontwikkelingen in de stad. Zijn belangrijkste taak is het College adviseren over stedelijke ontwikkeling, ruimtelijke ordening en ruimtelijke kwaliteit. Hij heeft een onafhankelijke inhoudelijke positie binnen de nieuwe afdeling Stedenbouw en Ontwerp van de gemeente Haarlem. Deze onafhankelijkheid acht hij van groot belang voor zijn functioneren als stadsbouwmeester. Anders dan Noud de Vreeze staat Max van Aerschot 'op de schouders van zijn voor mannen' (Haarlem kent een traditie van zes eeuwen stadsbouwmeesters van

Luuk Teepe, Koen van Velsen, Hans Ruijssenaars, Fred Kaay en Wybe Nauta. Foto Architectuur Lokaal.

Lieven de Key tot en met Joop Slangen, en nu Max van Aerschot). Maar net als bij Noud de Vreeze ging het niet allemaal vanzelf bij de gemeente Haarlem. Waar Noud de Vreeze moet werken met een afdeling waar het beleidsgeheugen verwaarloosd is en de deskundigheid ontbreekt, heeft Max van Aerschot de gemeente zover gekregen de benodigde deskundigheid te exploiteren. Max van Aerschot benadrukt hoe belangrijk het is om vooral ook de opdrachtgever zelf de vraag te stellen welke rol zij zien voor een stadsbouwmeester. Zijn rol omschrijft hij als regisseur en soufleur. Het gaat volgens hem om 'soufleren in plaats van meester zijn'. Dit ervaart hij dan ook als het meest lastige in zijn functie: 'als ontwerper moet je in deze positie afstand houden'.

Noud de Vreeze werd eveneens in 2008 aangesteld als stadsarchitect in Amersfoort. Zijn functie is het gevolg van een initiatief van de gemeenteraad, die de behoefte had aan een persoon die zich op een allesomvattende wijze zou bemoeien met de architectuur en de stedenbouw van de stad en die beleid zou ontwikkelen om de kwaliteit daarvan te verbeteren. In tegenstelling tot Max van Aerschot is hij aangesteld door de raad. Hij ervaart het momenteel als een eenzame positie en heeft sterk de behoefte om in Amersfoort duidelijke

lijkheid te krijgen en duidelijkheid te geven over zijn rol als stadsarchitect. Helemaal nu door de economische crisis veel projecten zijn stilgelegd. In Amersfoort ontbreekt, in tegenstelling tot Haarlem, een goede ondersteunende organisatie en het nodige draagvlak. 'Je moet je opdrachtgever leren kennen en hij jou om elkaar te kunnen waarderen', stelt Noud de Vreeze. Max van Aerschot bevestigt dat betrokkenheid nodig is om de lokale politiek te begrijpen. Een stadsbouwmeester moet terrein veroveren en zich als hoeder van het initiatief opstellen. Maar is er ruimte om zelf initiatief te nemen? Moet die ruimte geboden worden?

Wat is een stadsarchitect/wat heeft hij nodig?

De opgaven van de stadsarchitect zijn in elke gemeente gelijk. Iedereen heeft te maken met stedenbouw, openbaar vervoer, regionale planning, centrumprojecten, woningbouw, bedrijventerreinen, scholenbouw, voorzieningen, openbare ruimte en culturele projecten. En dat alles bezien in tijden van crisis. De lokale inpassing van al deze thema's verschilt enorm. Wanneer het gezelschap nader ingaat op die concrete opgaven blijkt dat de aanwezige kennis omtrent de opgaven gelijk is. Het is juist de manier waarop een stadsarchitect daarmee om kan gaan; hoe hij die kennis in kan zetten; waar hij zijn prioriteiten legt die per opgave, per gemeente, per persoon verschillen. Het blijkt dan ook nuttig om vooral in te gaan op de rol, de positie en de eigenschappen die een stadsarchitect moet hebben. Al pratende komt het gezelschap tot de volgende functieomschrijving:

Een stadsarchitect is:

- Adviseur
- Regisseur Ruimtelijke Ordening
- Generalist
- Ambassadeur
- Aanjager
- Verhalen verteller
- Visionair
- Souffleur

Benodigde eigenschappen:

- Verbanden kunnen leggen
- Consensusgericht
- Coalities kunnen smeden
- Initiatiefrijk
- Strategisch inzicht

Wat heeft hij nodig (middelen):

- Gezag
- Vertrouwen
- Politiek gevoel
- Charisma
- brede kennis van o.a. vastgoed/rsm/wro/ bro en planologische procedures

Sinds het duale stelsel heeft hij daarbij nodig:

- Ruimte
- Breed gedragen kwaliteitsmentaliteit
- Pontificale steun van zijn opdrachtgever, verankerd en continu
- Nog meer politiek gevoel
- Externe ontwerp kwaliteit

Taken:

- Witte vlekken agenderen
- Continuïteit bewerkstelligen
- Context creëren
- Regionaal/lokaal koppelen
- Debat en kennis organiseren

Met als doel:

- Ruimtelijke kwaliteit stimuleren
(bijvoorbeeld door structuurvisies op te stellen, gebiedsontwikkelingen te stimuleren, architectuurbeleid/architectenselecties/ontwerpwedstrijden te initiëren of begeleiden)
- Samenwerking met provincie/ rijk/ Atelier Rijksbouwmeester

En voor al deze eigenschappen en rollen geldt ook: een stadsarchitect moet een buitengewoon fijnzinnig gevoel hebben voor de momenten waarop hij juist helemaal niets moet doen, onzichtbaar moet zijn.

De rol van stadsarchitect

De verhalen van Max van Aerschot en Noud de Vreeze illustreren hoe de rol van de stadsarchitect per gemeente kan verschillen. Dit bleek ook uit ervaringen van andere stadsarchitecten. De opdrachtgever is een bepalende factor. Hieraan voorafgaand is het dan essentieel om van elkaar te weten hoe je rol geformuleerd is. Over het algemeen wordt de rol van de stadsarchitect beschouwd als een stille kracht die verbanden legt, context biedt. Wat verwacht de politiek en hoe kun een stadsarchitect hier het meest effectief op reageren? Ook maakt het uit of een stadsarchitect door de raad of door het college wordt aangesteld. Om de ambities voor de stad waar te kunnen maken moet een stadsarchitect het vertrouwen hebben van zowel de raad als het college, ook als hun belangen tegengesteld zijn. Om dat voor elkaar te krijgen, is gezag een belangrijke factor.

Onafhankelijk of niet?

Staat een stadsarchitect binnen of buiten de gemeente? Heeft hij wel of geen architectenbureau binnen de gemeente? In hoeverre word je onafhankelijkheid als externe gewaarborgd? In Groningen zijn de stadsbouwmeester Niek Verdonk en Tjerk Ruimschotel (supervisor stedenbouw) aangewezen als het 'kwaliteitsgeweten' van de stad. Voor Wybe Nauta geldt dat hij al jaren projectleider was binnen de gemeente voor hij solliciteerde op de functie van kwaliteitsbewaker. Hij beschikte al over veel kennis van de ambtelijke organisatie en genoot hij het vertrouwen van de stedelijke ontwerpdiensten en andere afdelingen. Juist omdat hij zelf al jarenlang binnen de gemeente werkzaam is, is de functie verankerd tot diep in de gemeentelijke organisatie. Noud de Vreeze komt van buiten Amersfoort, van buiten de ambtelijke organisatie en heeft er geen architectenbureau. Zijn werkplek is nu op het stadhuis. Max van Aerschot woont en werkt in Haarlem, waar ook zijn bureau gevestigd is. Max van Aerschot geeft aan dat hij zijn onafhankelijkheid voorop stelt. Hij vindt het belangrijk dat je als stadsarchitect afstand neemt. 'Je moet onafhankelijk je opdrachtgever kunnen adviseren'.

Het werkterrein van de stadsarchitect

Wanneer de opgaven en de rol van de stadsarchitect – voor deze eerste bijeenkomst - voldoende verkend zijn, blijft de hamvraag over: wat is het werkveld van de stadsarchitect en waar ligt de grens? Wat kan hij toevoegen in lange termijnprojecten, waarop kan hij focussen, waar ligt zijn ambitie en wat kan hij bijdragen aan de toekomst van de stad? Welke instrumenten (structuurvisies, welstandscommissies, supervisors, etc. etc. moet hij vooral inzetten én naar zijn hand zetten? Hoe? Wat/welke ontwikkelingen moet hij agenderen?

Lokaal of regionaal?

Opdrachtgever en opgave zijn veranderd. De opdrachtgever is niet meer één persoon of één instelling, maar meestal een ingewikkelde constructie van verschillende partijen. Daarnaast zijn ook de opgaven complexer geworden. Stadsarchitecten worden hiermee geconfronteerd. Wat kan een stadsarchitect betekenen voor omvangrijke lokale opgaven en waar ligt de grens? Wordt van de stadsarchitect verwacht zich te beperken tot advies op ruimtelijke ontwikkeling van de stad? Als belangrijke grootheden om in de gaten te houden, worden onder andere genoemd: context scheppen, continuïteit bewaken, inhoud en samenhang gaan boven stijl. Gaat het in die zin alleen om groot-schalige projecten die een lange periode voor realisering kennen? Een externe stadsarchitect is over het algemeen voor een korte periode aangesteld. Realisatie van concrete projecten onder eigen supervisie zullen nauwelijks voorkomen. Ligt hierin een verschil met de rol van een stadsarchitect die intern werkzaam is? Krijgt hij/zij dezelfde taken toebedeeld als een externe adviseur?

Welke rol kan een stadsarchitect spelen in het creëren van samenhang in de stad?

In Haarlem wordt gewerkt aan de (gebieds)ontwikkeling van de oostelijke radiaal (inclusief spoorzone). Tegelijkertijd werkt Amsterdam aan de West radiaal. Zo ontmoeten beide gemeenten elkaar. In dit kader stelt Max van Aerschot het overbruggen van de grenzen van je stad van belang. Voor de kwaliteit van stad en regio moeten er planologische verbanden gelegd worden. Samenhang kan ook tot stand worden gebracht door lokale projecten in een logisch verband ten opzichte van elkaar te ontwikkelen, zoals Noud de Vreeze nu doet in de binnenstad van Amersfoort. Dat is een lokalere benadering van de opgave op stadsniveau dan in Haarlem.

Instrumenten

Welke rol kan een stadsarchitect spelen bij het formuleren van toekomstig beleid? Lokale overheden hebben structuurvisies, waarin de focus heel verschillend kan zijn. Zo staat in de gemeente Assen de vraag naar de identiteit centraal. Welk imago ambieert de gemeente? Ook de gemeente Zwijndrecht wordt met deze vraag geconfronteerd. Is het een dorp of is het een stad? En welke afspraken maak je met aangrenzende gemeenten? De gemeente Hengelo werkt aan een Hoogbouwnota. Wat kan de stadsarchitect hierin betekenen? Welke rol kan de stadsarchitect spelen bij het formuleren van beleidsnota's. En waar stopt de beleidsopgave?

Tot slot: Als je als stadsarchitect gevraagd wordt advies te geven op de toekomstige ontwikkeling van de stad. Is er dan een rol weggelegd om ten tijde van de kredietcrisis toch plannen van de grond te krijgen?

Opdrachtgever gezocht: blinde vlekken in de stad

Het gezelschap van stadsarchitecten stelt vast dat één opgave heel specifiek tot de taken van de stadsarchitect behoort: het benoemen van blinde vlekken, plekken in de stad waarvoor niemand zich verantwoordelijk voor voelt of verantwoordelijk voor is.

Colofon

Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters, onafhankelijke adviseurs van gemeentebesturen over ruimtelijke kwaliteit is een uitgave van Noud de Vreeze (stadsarchitect Amersfoort) en Max van Aerschot (stadsbouwmeester Haarlem).

Samenstelling, redactie en productie

Architectuur Lokaal (Indira van 't Klooster, Maaïke van Beusekom)

Met medewerking van

Atelier Rijksbouwmeester

Met dank aan

Paul van der Grinten, Martin Hagreis, Donald Lambert, Marinus Oostenbrink en Joop Slangen

Vormgeving

CO₃, Woltera Niemeijer

Uitgave

Noud de Vreeze (stadsarchitect Amersfoort) en Max van Aerschot (stadsbouwmeester Haarlem) i.s.m. Architectuur Lokaal, mei 2010

Oplage

1500

ISBN

ISBN 978-90-809370-7-9

Met financiële bijdrage van

gemeente Alphen aan den Rijn
gemeente Assen
gemeente Den Haag
gemeente Sneek

Niet alle rechthebbenden van de gebruikte illustraties konden worden achterhaald. Belanghebbenden wordt verzocht contact op te nemen met Architectuur Lokaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd, op welke wijze dan ook, zonder toestemming van de uitgever.

Architectuur Lokaal
Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam
T 020-5304000
info@arch-lokaal.nl
www.arch-lokaal.nl

**ARCHITECTUUR
LOKAAL**

atelier RIJKSBOUWMEESTER

Haarlem

